

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP  
VID BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN/BIBLIOTEKS- OCH  
INFORMATIONSVETENSKAP  
2000:11

**Gymnasiebibliotekarien –  
informationsspecialist och pedagog**  
Om gymnasiebibliotekariens yrkesroll  
och dess angränsningar till lärarrollen

JENNY LÖFKVIST

**Svensk titel:** Gymnasiebibliotekarien - informationsspecialist och pedagog: om gymnasiebibliotekariens yrkesroll och dess angränsningar till lärarrollen

**Engelsk titel:** The High School Librarian - Information Specialist and Educator: A Study of the Professional Role of the High School Librarian and its Delimitations to the Teacher's Role

**Författare:** Jenny Löfkvist

**Handledare:** Anette Eliasson, kollegium 3

**Abstract:** The purpose of this study has been to examine different aspects of the professional role of the high school librarian, especially the educational role, and its delimitations to the teacher's role. The methods that were used were studies of literature within the subject area and qualitative interviews with high school librarians and high school teachers of social studies. Andrew Abbot's theory on the system of professions was used in the analysis of the results of the study.

The high school librarians who were interviewed enabled access to information, both intellectually and physically. They helped students develop information seeking skills and they functioned as educators and counselors. The teachers and librarians who were interviewed shared the responsibility of helping students develop information skills. Instead of working side by side throughout the process, the teachers and librarians had divided the tasks between themselves. The librarians taught students information seeking strategies, and the teachers helped students develop other information skills, such as choosing and evaluating information.

The interviewed librarians had suggested that they should try to integrate the teaching of information skills with the instructional program of the school. The teachers, however, were opposed to this. Perhaps because they wanted to protect their own professional work from intrusion. The professional role of the high school librarian was influenced by several factors. Among those were the introduction of information technology into the school library and the actions of the professional groups, as well as professional claims made in literature.

**Nyckelord:** gymnasiebibliotekarier, informationsfärdigheter, informationssökning, pedagogik, professioner, skolbibliotekarier, samhällskunskapslärare, yrkesroller

# Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Presentation	1
1.2 Syfte	1
1.3 Problemformuleringar	2
1.4 Problemanvgränsningar	2
1.5 Metod	2
1.6 Förklaringar av termer och begrepp	6
1.7 Disposition	6
2 Bakgrund	8
2.1 Gymnasiebiblioteken - utveckling och nuläge	8
2.2 Läroplanen och kursplanen i samhällskunskap	11
2.3 Bibliotekslagen	12
3 Litteraturgenomgång	14
3.1 Undersökande arbetssätt i skolan	14
3.2 Informationssökning och informationsfärdigheter	15
3.3 Biblioteksundervisning	16
3.4 Integrering i undervisningen och samarbete	17
3.5 Skolbibliotekariens yrkesroll	19
3.6 Samhängande eller specialisering	22
3.7 Yrkesetiska riktlinjer	23
4 Teoretiska perspektiv på professioner	25
4.1 Professionsforskning	25
4.2 Abbot och professionernas system	26
4.2.1 Professionellt arbete och yrkeskunskap	27
4.2.2 Jurisdiktion	28
4.2.3 Professionernas system	29
5 Redovisning och analys av undersökningsresultat	31
5.1 Tillvägagångssätt	31
5.1.1 Presentation av gymnasieskolan i intervjuundersökningen	31
5.1.2 De intervjuade lärarna och bibliotekarierna	32
5.2 Samarbete och integrering	32
5.3 Uppdelning av arbetsuppgifter	36
5.4 Utbildning av lärare och elever	41
5.5 Förhållandet mellan lärar- och bibliotekarieprofessionerna	43
5.6 Yrkeskunskap	45
5.7 Gymnasiebibliotekarieryrket i professionernas system	49
5.7.1 Professionellt arbete	49
5.7.2 Gymnasiebibliotekarieryrkets jurisdiktion	49
5.7.3 Ett yrke i en förändringsprocess	51
6 Slutsatser och diskussion	55
6.1 Slutsatser	55
6.2 Diskussion	56

7 Sammanfattning	58
Källförteckning	61
Bilaga 1: Intervjufrågor till lärare och bibliotekarier	

# 1 Inledning

## 1.1 Presentation

Inför en tidigare uppgift under utbildningen på Bibliotekshögskolan besökte jag ett gymnasieskolbibliotek. Bibliotekarien berättade en del om sitt arbete, bland annat om hur det kunde gå till när eleverna fick arbeta självständigt. Jag började fundera på hur skolbibliotekarien och läraren hjälper eleverna att genomföra sina uppgifter. Särskilt med tanke på den del av arbetet som består av att söka information. Är lärarens respektive bibliotekariens uppgifter klart specificerade och åtskilda, eller finns det vissa arbetsområden för de båda yrkena som är gemensamma och där gränserna mellan dem är otydliga?

I läroplanen från 1994, *Lpf 94*, betonas vikten av ett mer elevstyrt, undersökande arbetsätt i gymnasieskolan. Om man arbetar undersökande handlar en stor del av kunskapsprocessen om att försöka finna den information som behövs för att lösa en uppgift och i läroplanen betonas vikten av att eleverna vet hur de kan få tag på den information de behöver. Även om många lärare fortfarande använder sig av läroböcker, så verkar det som om informationssökning har blivit en viktig del av arbetet i skolan. En intressant fråga är hur detta påverkar skolbibliotekariens arbetsuppgifter. Vilken del har skolbibliotekarien i framförallt elevers, men även lärares informationssökningsprocess? Blir kanske den pedagogiska aspekten av yrkesrollen tydligare?

Kuhlthau och Limberg m.fl., menar att träning i informationssökning bör integreras i skolans ordinarie undervisning, eftersom eleverna annars har svårt att överföra sina kunskaper från biblioteksundervisningen till andra inlärningssituationer. Eleverna har inte haft någon nytta av undervisningen när den inte har varit en del av deras "riktiga" skoluppgifter (Kuhlthau 1994, s 146ff; Limberg 1993, s 10f). Hur påverkar en integrering av biblioteksundervisningen i skolans ämnesundervisning lärarens och skolbibliotekariens roller?

En annan stor förändring som har skett ganska nyligen är tillgången till informationsteknik på skolbiblioteken och i skolan. Många gymnasiebibliotek har möjligheter till datorbaserad informationssökning och deras kataloger har datoriserats (Hedenström 1997, s 12). Vad innebär dessa möjligheter för skolbibliotekarien?

För att försöka besvara uppsatsens frågeställningar har jag gjort en litteraturstudie och en intervjuundersökning med lärare och bibliotekarier vid en gymnasieskola. Denna magisteruppsats är skriven i ämnet biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås.

## 1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att genom litteraturstudier och kvalitativa intervjuer med bibliotekarier och samhällskunskapslärare vid en gymnasieskola undersöka olika sidor av och synpunkter på gymnasiebibliotekariens yrkesroll, särskilt den pedagogiska delen, och dess relation till lärarprofessionen.

### 1.3 Problemformuleringar

Mina problemformuleringar är följande:

- Hur framstår bilden av gymnasiebibliotekariens yrkesroll i intervjuundersökningen och litteraturen i denna uppsats?
- Hur ser arbetsfördelningen ut mellan gymnasiebibliotekarien och samhällskunskapsläraren när det gäller att hjälpa eleverna att utveckla sina färdigheter i hantering av information i inlärningsammanhang och särskilt då sökning, värdering och urval av information?

### 1.4 Problemaavgränsningar

Med pedagogiskt biblioteksarbete menar jag planering, undervisning, uppföljning, kontaktarbete och liknande, till skillnad från administrativa arbetsuppgifter som till exempel utlån och bokuppsättning (*Skolbiblioteken i Sverige 1999*, bilaga 1).

Informationsfärdigheter är ett begrepp som kan innebära förmågan att söva, värdera, bedöma, tolka, reflektera kritiskt över, analysera och dra slutsatser ur olika informationskällor (Limberg 1998, s 60ff). Det kan även innebära förmågan att söka information, formulera problemställningar, presentera resultat och utvärdera arbetet (Gómez och Swenne 1996, s 44ff).

Gymnasieelever söker oftast information i samband med självständigt arbete som kan vara utformat på olika sätt. I uppsatsens intervjuundersökning gjordes ingen begränsning eller uppdelning efter olika situationer, utan alla sammanhang där information söktes räknades.

Syftet med den här uppsatsen är främst att undersöka skolbibliotekariens yrkesroll och dess angränsningar till lärarrollen. Det är alltså inte läraryrket i sin helhet jag är intresserad av, utan dess förhållande till bibliotekarieryrket i fråga om uppgiften att utveckla elevernas informationsfärdigheter.

När jag talar om en förändring av gymnasiebibliotekariens yrkesroll gäller det tidsperioden från 1970-talet till och med 1990-talet. Jag använder främst litteratur från 1990-talet, men även några titlar från senare delen av 1980-talet och slutet av 1970-talet. De intervjuade lärarna och bibliotekarierna har olika lång yrkeserfarenhet. De som har längst yrkeserfarenhet började arbeta på 1970-talet.

### 1.5 Metod

För att försöka besvara uppsatsens frågeställningar har jag gjort en litteraturstudie och en intervjuundersökning. Hartman skriver om några olika slags litteraturstudier. Den form som jag har använt i min uppsats kallar han just för litteraturstudie och innebär att man gör ett avgränsat urval som är representativt för arbetsområdet. Frågeställningen får avgöra vad man väljer att ta med och när urvalet är gjort försöker man ge materialet struktur och sammanfatta innebörden (Hartman 1993, s 61).

Jag har sökt litteratur i Högskolans bibliotekskatalog Voyager, Libris, LISA och ArtikelSök. Vid sökningarna har jag bl.a. använt svenska och engelska termer för skolbibliotekarie, skolbibliotek och profession. De titlar som verkade relevanta tittade

jag närmare på för att sedan välja ut det som var intressant för frågeställningarna. I en del av den valda litteraturen behandlas gymnasiebiblioteken särskilt, men i andra fall gäller källorna både grund- och gymnasieskolans bibliotek.

Förutom att undersöka hur uppsatsens frågeställningar kunde besvaras med hjälp av litteratur, var jag även intresserad av hur yrkesverksamma lärare och skolbibliotekarier ser på skolbibliotekariens yrkesroll, och hur de båda yrkesgrupperna upplever relationen dem emellan angående uppgiften att utveckla elevernas informationsfärdigheter. Den mest lämpliga metoden för uppsatsens syfte och problemformuleringar verkade vara att göra en kvalitativ undersökning. Enligt Holme och Solvang är det främsta syftet vid användandet av en kvalitativ metod att få en djupare förståelse för det problem man studerar. Man försöker ge en helhetsbild av problemets sammanhang (Holme & Solvang 1997, s14).

I valet mellan att använda enkäter eller intervjuer, så valde jag att göra en intervjuundersökning, eftersom jag tror att den metoden möjliggör en djupare förståelse för problemområdet än vad en enkätundersökning gör. Vid en intervju finns det möjlighet att förtydliga frågor om de missuppfattas och framförallt att ställa nya frågor och följdfrågor. Det är även lättare för de intervjuade att ge utförliga svar och att ta upp andra synpunkter än de som besvarar mina intervjufrågor. Dessa synpunkter kan ändå vara relevanta för undersökningen.

Eftersom uppsatsens andra frågeställning rör relationen och arbetsfördelningen mellan lärare och bibliotekarier inom ett arbetsområde, var det naturligt att intervjua lärare och bibliotekarier som arbetar på samma skola och som har kontakt med varandra. Deras åsikter om och beskrivningar av arbetssituationen kan då jämföras med varandra. Skolbibliotekarier arbetar både inom grundskolan och gymnasieskolan. För att få ett mer avgränsat problemområde valde jag att undersöka gymnasiebibliotekariens yrkesroll. En anledning till att det blev just gymnasiebibliotekariens roll är att jag har bättre kännedom om gymnasieskolan än grundskolan.

Jag kände till gymnasieskolan där jag valde att genomföra intervjuundersökningen sedan tidigare, och visste ungefär vilka förutsättningar som fanns, men inte hur man arbetade på biblioteket. Närheten till skolan var en viktig anledning till att jag valde den. Jag ville att det skulle vara lätt att återkomma flera gånger och kunna komplettera uppgifter om det skulle behövas.

Den undersökta gymnasieskolan har cirka 4000 elever. Det finns två bibliotekslokaler på skolan som ligger i olika närbelägna kvarter. Verksamheten finns i två lokaler, men räknas som ett bibliotek. På biblioteken finns det 2 1/2 bibliotekarietjänst och 1 3/4 assistenttjänst. Skolan beskrivs utförligare i anslutning till redovisningen i kapitel fem.

Bland lärarna valde jag att intervjua lärare i samhällskunskap för att begränsa undersökningen och få en mer samlad intervjugrupp. Att jag valde just samhällskunskapslärare beror främst på att jag har fått uppfattningen att man använder sig förhållandevis mycket av biblioteket i detta ämne; det borde därför finnas en ganska stor möjlighet att de kunde svara på frågor som rör uppsatsens frågeställningar. Enligt läroplanen hör det till skolans huvuduppgifter att eleverna ska få möjlighet att utveckla sina färdigheter i hantering av information. Detta mål för undervisningen finns även med i olika form i

kursplanerna för svenska och samhällskunskap (*Lpf 94* 1994, s 8, 35ff). Man kan kanske därför säga att lärare i dessa båda ämnen har ett särskilt ansvar för utveckling av elevernas informationsfärdigheter. De intervjuade bibliotekarierna berättade att de hade mest kontakt med svensk- och samhällskunskapslärarna och att de mycket sällan hade kontakt med lärare i övriga ämnen. På grund av de förhållanden som nämnts här tyckte jag att det vore särskilt intressant att studera relationerna mellan samhällskunskapslärare och bibliotekarier, även om intervjuer med lärare som inte alls arbetade med att träna elevernas färdigheter i att söka, värdera och välja information i och för sig också hade kunnat ge ett intressant material.

Mina urvalskriterier för de intervjuade bibliotekarierna och lärarna var att de skulle arbeta som gymnasiebibliotekarier respektive samhällskunskapslärare vid samma skola. Både lärarna och bibliotekarierna valdes ut utan att jag visste något om hur de arbetade, eller vilka åsikter de hade kring mina frågor. Undersökningens omfattning bestämdes inte från början, utan resultaten från de genomförda intervjuerna fick avgöra om antalet intervjupersoner skulle utökas.

Samtliga tre bibliotekarier som arbetar på skolan ställde upp på intervjuer, och bland lärarna kontaktade jag en som jag kände till sedan tidigare och bad om namn på de andra samhällskunskapslärarna. På den undersökta skolan arbetar tretton samhällskunskapslärare, varav nio är män och fyra är kvinnor. Av de fyra jag ringde ställde tre stycken upp på att bli intervjuade. De samhällskunskapslärare jag intervjuade undervisar alla tre bl.a. även i historia, och de gav en del exempel från historieundervisningen. Lärarna undervisade främst gymnasieelever. Intervjupersonerna beskrivs utförligare i kapitel fem.

Om intervjusvaren exempelvis hade varit knapphändiga eller mycket lika varandra hade det varit bra att intervju fler lärare, eller att komplettera med en undersökning från ytterligare en skola. Jag ville att det skulle finnas en viss spridning i materialet, att de intervjuade skulle ha olika åsikter och att materialet skulle vara relevant för uppsatsens problemformuleringar. Jag ville också att resultatet skulle bidra till att jag skulle kunna få en helhetsbild av och förståelse för problemet. Eftersom den undersökta skolan är stor och har tre bibliotekarier anställda var det möjligt att få en mer nyanserad bild av bibliotekariernas synpunkter på situationen än om det bara hade funnits en bibliotekarietjänst, vilket är vanligt. Under arbetet med att analysera intervjuretatsresultatet bedömde jag att det insamlade materialet var ett tillräckligt underlag.

Det är möjligt att undersökningens resultat hade sett annorlunda ut om jag hade intervjuat fler samhällskunskapslärare i olika åldrar och både kvinnliga och manliga lärare. När det gäller samarbete mellan de båda yrkesgrupperna visade dock intervjuerna med bibliotekarierna att samtliga kontakter med skolans samhällskunskapslärare, som var män och kvinnor i olika åldrar, gällde referensservice eller informellt, spontant samarbete. Den äldsta bibliotekarien som hade längst yrkeserfarenhet var inte så intresserad av att integrera biblioteksundervisningen i ämnesundervisningen som de två yngre bibliotekarierna, men det går inte att säga något bestämt om åldern som en faktor på grund av det begränsade urvalet. Vid urvalet av intervjupersoner tänkte jag inte på att det kunde vara av betydelse för de frågor jag ville undersöka om de var män eller kvinnor.

Vid intervjutillfällena utgick jag från intervjumallar som finns som bilaga i slutet av uppsatsen. Intervjuerna varade mellan 45-60 minuter och samtalen spelades in med hjälp av bandspelare, eftersom ingen av de intervjuade hade något emot det. Jag skrev ut de delar av intervjuerna som var svar på mina frågor eller rörde uppsatsens problemformuleringar på något sätt.

Syftet med intervjufrågorna var att dels försöka ta reda på hur de intervjuade skolbibliotekariernas yrkesroll såg ut, och dels att försöka klargöra relationen mellan de intervjuade lärarna och bibliotekarierna inom det arbetsområde som gäller utveckling av elevernas informationsfärdigheter. Jag var både intresserad av hur de arbetade och vilka synpunkter de hade på problemområdet.

För båda frågeställningarna tyckte jag att det var intressant att ställa frågor om de intervjuades utbildning och yrkeskunskap. Jag frågade bl.a. om bibliotekarierna hade någon utbildning i pedagogik, om lärarna hade någon utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap, om båda yrkesgruppernas åsikter om vilka kunskaper bibliotekarien bör ha och vilka kunskaper de ansåg att läraren bör ha i informationssökning. Andra frågor gällde de intervjuades åsikter om sin egen yrkesroll. Dels hur rollen hade påverkats av ett eventuellt större inslag av undersökande arbetssätt i skolan och av tillgången till informationsteknik i skolbiblioteket, och dels vilken relation de intervjuade upplevde att det fanns mellan de båda yrkesgrupperna.

Jag frågade de intervjuade lärarna och bibliotekarierna hur de arbetade för att nå de mål i läroplanen som gäller elevernas informationsfärdigheter och om hur den formella ansvarsfördelningen inom det området ser ut. De intervjuade fick även berätta om hur samarbetet såg ut mellan lärare och bibliotekarier på den undersökta skolan. De flesta intervjufrågorna rörde skolbibliotekariens yrkesroll på olika sätt, varav några mer direkt än andra. Eftersom jag var mest intresserad av den pedagogiska delen av skolbibliotekariens yrkesroll gällde frågorna följaktligen främst den delen av arbetet.

Efter att ha analyserat intervjusvaren tycker jag att det hade varit intressant att fråga de intervjuade lärarna hur de ställde sig till en integrering av biblioteksundervisningen i ämnesundervisningen. Efter en del av intervjusvaren hade det även kunnat vara bra att ha ställt fler följdfrågor än vad jag gjorde. Exempelvis för att få mer utförliga beskrivningar av hur bibliotekarierna handledde eleverna när de sökte information. Intervjusvaren utgjorde ändå ett bra underlag för att försöka besvara uppsatsens frågeställningar.

Redovisningen och analysen av intervjuerna är sammanfogade i ett kapitel. I analysen av materialet använder jag mig av en del av den litteratur jag tar upp i uppsatsen, bl.a. Abbot. Tyngdpunkten i kapitlet ligger på intervjuredovisningen, men jag tar även upp den bild av problemområdena som framkommit i den använda litteraturen. Med utgångspunkt i uppsatsens frågeställningar och litteraturen i uppsatsen valde jag ut olika teman eller problemområden där jag samlade relevanta delar av undersökningsmaterialet. I redovisnings- och analyskapitlet finns en utförligare beskrivning av hur jag har gått tillväga för att analysera och redovisa de uppgifter som framkommit i intervjuundersökningen och litteraturstudien.

## 1.6 Förklaringar av termer och begrepp

Termen **bibliotekssystem** syftar på det sätt bibliotekets bestånd av böcker och andra media är organiserade, hur de är tillgängliga i biblioteket och hur biblioteksanvändaren kan finna dem, t.ex. via bibliotekets katalog.

Termen **bokprat** används oftast med betydelsen att en bibliotekarie berättar om några utvalda böcker för en grupp människor i syfte att väcka intresse och ge tips om litteratur.

Med **datorbaserad** eller **IT-baserad informationssökning** menar jag sådan informationssökning som sker med hjälp av användandet av informationsteknik (IT), t.ex. sökning i databaser som finns i CD-ROM format, eller som kan nås via Internet. Begreppen används för att förtydliga hur sökningen går till. När jag använder **informationssökning** menar jag som nämnts tidigare alla sammanhang där man söker efter information.

Begreppet **informationssökning** kan sägas innehålla arbete med att sovra, värdera, bedöma, tolka, reflektera kritiskt över, analysera och dra slutsatser ur olika informationskällor (Limberg 1998, s 60ff). Jag har emellertid använt en snävare betydelse som bara gäller "ren" sökning. Det var även den betydelse de intervjuade lärarna och bibliotekarierna åsyftade. Med den betydelsen är informationssökning en av flera **informationsfärdigheter** och de två begreppen är inte synonymer. Som nämnts tidigare kan informationsfärdigheter innebära förmågan att söka, sovra, värdera, bedöma, tolka, reflektera kritiskt över, analysera, dra slutsatser ur olika informationskällor, formulera problemställningar, presentera resultat och utvärdera arbetet (Gómez och Swenne 1996, s 44ff; Limberg 1998, s 60ff). Begreppen **informationsanvändning** och **informationshantering** har jag använt som synonymer för att tala om utförandet av de handlingar som räknas till informationsfärdigheterna.

Med **kognitiv** menas sådant som har med information, kunskap och tänkande att göra, i motsats till emotion och motivation. En **kognitiv struktur** är mönster i sättet att tänka, känna, vilja, fatta beslut, lösa problem o.s.v. (Egidius 1995, s132ff).

Det finns många olika definitioner av begreppet **profession**. Till vardags används professionell oftast som motsats till lekman eller amatör. Inom professionsforskning använder man sig av smalare definitioner som ofta har innebörden att professioner är en slags elityrken (Olsson 1989, s 2f, 17). Jag använder mig av Andrew Abbots definition som kan omfatta både lärar- och bibliotekaryrket: "professions are somewhat exclusive groups of individuals applying somewhat abstract knowledge to particular cases" (1988, s 318).

**SAB-systemet** är ett klassifikationssystem för svenska bibliotek som kan sägas gå ut på att innehållet i bibliotekens böcker och andra medier sammanfattas i särskilda ämnesord som man kan använda vid sökning i bibliotekets katalog. Medierna i biblioteket är ofta ordnade enligt det systemet.

## 1.7 Disposition

Uppsatsens inledande kapitel innehåller en kort presentation av uppsatsens problemområde. Uppsatsens syfte och problemformuleringar tas upp, liksom problem-

avgränsningar och metod. Därefter följer förklaringar av några termer och begrepp som används. Kapitel ett avslutas med denna disposition.

I kapitel två med rubriken Bakgrund, försöker jag att ge en bild av situationen för gymnasiebiblioteken idag, och i viss mån de senaste 20 årens utveckling, genom att använda kartläggningar och rapporter om gymnasiebiblioteken, gymnasieskolans läroplan, kursplanen i samhällskunskap och bibliotekslagen. Kapitel tre är en litteraturgenomgång. I kapitlet behandlas undersökande arbetssätt i skolan, informationssökning som en process, informationsfärdigheter, biblioteksundervisning, olika synpunkter på gymnasiebibliotekariens yrkesroll och dess relation till lärarrollen.

Kapitel fyra, som behandlar teoretiska perspektiv på professioner, innehåller en genomgång av professionsforskning och en presentation av Abbots teori som jag har valt att använda vid redovisning och analys av undersökningens resultat. I kapitel fem redovisas och analyseras undersökningens resultat. Kapitel sex består av en presentation av uppsatsens slutsatser och ett diskussionsavsnitt. Kapitel sju är en sammanfattning av uppsatsens innehåll.

## 2 Bakgrund

Detta kapitel syftar till att placera frågeställningarna om gymnasiebibliotekariens yrkesroll och dess relation till lärarrollen i ett sammanhang. Det framgår av rapporter om de svenska gymnasiebiblioteken att gymnasiebibliotekariens roll har diskuterats under en längre tid. Skolbiblioteket uppmärksammas mycket lite i läroplanen och skolbibliotekarien nämns överhuvudtaget inte, men läroplanens mål får en indirekt betydelse för biblioteket och bibliotekarien.

### 2.1 Gymnasiebiblioteken - utveckling och nuläge

Med ungefär tio års mellanrum har det kommit kartläggningar och rapporter om gymnasieskolans bibliotek. Den första kallades Gula boken och gavs ut 1978. Egentligen heter den *Gymnasieskolans bibliotek: Uppgifter, organisation och resursbehov. Rapport och förslag från projektgruppen för gymnasieskolans bibliotek*. I projektgruppen ingick representanter från Skolöverstyrelsen, Statens kulturråd, Landstingsförbundet och fackliga organisationer. Nästa rapport gavs ut 1989 av Inger Malmström och Hannah Stein. Det var en enkätundersökning som var tänkt att fungera som en uppföljning till Gula boken. Den vände sig till skolstyrelser, skolchefer, rektorer, lärare och bibliotekarier. Resultatet blev kartläggningen *Fem perspektiv på gymnasiebibliotek tio år efter "Gula boken"* (Malmström & Stein 1989, s1).

På uppdrag av SAB och med stöd från Skolverket gjorde Solveig Hedenström en enkätundersökning om de svenska gymnasiebibliotekens situation. Resultatet, *Exploderar gymnasiebiblioteken? En rapport om gymnasiebibliotekens resurser, integration i undervisningen och förändringsbehov*, distribuerades till gymnasieskolorna under hösten 1997 (*Skolbiblioteken i Sverige 1999*, s 26f). Rapporten var tänkt att fungera som ett underlag för vidare diskussion om skolbibliotekens möjligheter (Hedenström 1997, s 1). *Skolbiblioteken i Sverige: kartläggning, analys och probleminventering* är en rapport från Statens kulturråd som gavs ut 1999. Den behandlar både grund- och gymnasieskolbibliotek. Författaren beskriver situationen för dagens skolbibliotek, diskuterar olika problem och kommer med rekommendationer för deras utveckling (*Skolbiblioteken i Sverige 1999*, s 7f).

#### Personal- och IT-resurser

I de tre första rapporterna redovisas skolbibliotekens personalresurser. 1978 hade större och medelstora skolor ofta en halvtidsanställd bibliotekarie, men på mindre skolor fanns det oftast bara timanställd personal, t.ex. en lärare. Deltagarna i undersökningen ansåg att skolorna borde ha minst en heltidsanställd bibliotekarie. Författarna menar att skolbibliotekarien borde finnas tillgänglig under hela skoldagen så att lärare och elever kan få kunnig hjälp. Bibliotekariens tjänst borde också ha sådan omfattning att det finns tid för undervisning i bok- och bibliotekskunskap, lässtimulerande verksamhet och att delta i konferenser på skolan (*Gymnasieskolans bibliotek 1978*, s 31f).

1989 hade det blivit vanligt med en heltidsanställd bibliotekarie på de större skolorna, och på övriga skolor sköttes biblioteksverksamheten av en deltidsanställd bibliotekarie, en lärare eller en kanslist (Malmström 1989, s 3). 1997 fanns det fortfarande skillnader mellan de olika skolorna, men personalresurserna hade utökats och det var en mycket liten andel skolor som inte alls hade en bibliotekarie anställd. Ungefär hälften av gymnasiebiblioteken hade en heltidsanställd bibliotekarie och lika många hade en eller flera

assistenter anställda. I rapporterna kan man stegvis följa hur gymnasiebibliotekens personalresurser har utökats, men det är fortfarande många skolor som inte har nått upp till Gula bokens rekommendation från 1978 om en heltidsanställd bibliotekarie.

Det finns också skillnader i standard när det gäller tillgång till informationsteknik på gymnasiebiblioteken. Hedenström beskriver trots det hur en "normal" utvecklingstakt kan ha sett ut. Hösten 1989 började man använda ArtikelSök, hösten 1994 datoriserades katalogen och in- och utlån och våren 1995 började man använda Internet. När enkätundersökningen genomfördes saknade fortfarande en fjärdedel av gymnasiebiblioteken en datoriserad katalog och Internetuppkoppling för elever i biblioteket (Hedenström 1997, s 6f,12).

### **Arbetsuppgifter och arbetsformer**

Formuleringarna i *Lpf 94* som gäller elevernas hantering av information är mycket lika de som finns i 1970 års läroplan, *Lgy 70*. I den, liksom i den nuvarande läroplanen, betonas vikten av att eleverna tillägnar sig kunskaper i informationssökning, tolkning och värdering av information. De bör även kunna arbeta och tänka självständigt och ha ett "undersökande" förhållningssätt. Med utgångspunkt i läroplanens mål ansåg Skolöverstyrelsen att gymnasiebibliotekets funktioner skulle vara att stimulera elevernas litteratur- och kulturintresse och ge dem redskap för att kunna söka information (*Gymnasieskolans bibliotek* 1978, s 20, 22f). Så beskrivs även skolbibliotekets funktion i *Skolbiblioteken i Sverige*, med tillägget att de informationsförmedlande och läsfrämjande rollerna är delar av en pedagogisk funktion (1999, s 7f).

I samtliga rapporter framhålls vikten av ett samarbete mellan lärare och bibliotekarier. Författarna till Gula boken såg samverkan mellan lärare och bibliotekarier som en förutsättning för att gymnasiebiblioteken skulle kunna utvecklas. De skulle t.ex. kunna samarbeta vid medieurval, planering av grupparbeten, samt vid elevernas självständiga arbete och informationssökning (*Gymnasieskolans bibliotek* 1978, s 3, 42).

Malmström och Stein menar att samarbete mellan lärare och bibliotekarier är det viktigaste redskapet för att kunna utveckla gymnasiebiblioteken. Vid tiden för deras studie var den vanligaste samarbetsformen lärare och bibliotekarier emellan informella, spontana kontakter, t.ex. planering i fikarummet. Biblioteksundervisningen var oftast traditionellt upplagd med en genomgång och övningar i årskurs 1 utan uppföljning, men några skolor hade uppföljning och ämnesinriktad undervisning. Bibliotekarien deltog inte särskilt mycket i det pedagogiska arbetet och lärarna uppfattade främst bibliotekarien som någon som tillhandahöll service i form av hjälp med informationssökning och biblioteksverksamheten i sin helhet (Malmström & Stein 1989, s 11,17f). Malmström och Stein förklarar inte vad de menar med pedagogiskt arbete, men det rör sig förmodligen bl.a. om kontakter mellan bibliotekarier, lärare och elever i anknytning till ämnesundervisningen, t.ex. planering inför en självständig arbetsuppgift.

Hedenström utgår från de olika nivåerna i Loertschers skolbibliotekstaxonomi, som beskrivs i kapitel tre, för att redovisa samarbetet mellan lärare och bibliotekarier. De båda yrkesgrupperna var eniga om att deras arbetssätt oftast passade in på de mellersta nivåerna i taxonomin. Bibliotekarien servade elever och lärare och plockade fram material när lärare bad om det. Det fanns också ofta ett improviserat, eller utökat, samarbete som dock fortfarande var informellt. Biblioteket är "grädden på moset".

Lärare och bibliotekarier arbetade sällan som på de högre nivåerna i taxonomin där man planerar och arbetar tillsammans och försöker utveckla undervisningen. Vid en jämförelse mellan de tre tidigare rapporterna framgår det att samarbetet mellan lärare och bibliotekarier har utvecklats en del och blivit något mer omfattande genom åren. På frågan om ett undersökande arbetssätt har påverkat användningen av biblioteket svarade drygt hälften av lärarna att de använde det mer än tidigare och övriga svarade att de använde det lika mycket som förut (Hedenström 1997, s 17ff).

I undersökningen från 1989 svarade mer än hälften av bibliotekarierna att de upplevde att arbete med informationssökning var deras viktigaste uppgift. Oftast såg de sig då mer som någon som ger upplysningar än som en handledare. Nästan lika många betonade arbetet med att få eleverna intresserade av att läsa och att visa på vad de kan använda biblioteket till (Malmström & Stein 1989, s 7).

### **Läro- och bibliotekariekompetens**

Författaren till *Skolbiblioteken i Sverige* menar att det borde ingå obligatorisk undervisning i pedagogik i bibliotekarietutbildningarna, även för de bibliotekarier som inte kommer att arbeta på skolbibliotek, och lärarutbildningarna borde innehålla obligatorisk undervisning i hur man kan använda biblioteket som en pedagogisk resurs i utbildningen. På de platser där det finns läro- och bibliotekarietutbildningar bör det även ges fortbildningskurser inom ämnena biblioteks- och informationsvetenskap och pedagogik (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 12).

Frågorna om en pedagogisk kompetens för bibliotekarier och kunskap i biblioteks- och informationsvetenskap för lärare har även diskuterats i de tre tidigare rapporterna. Enligt Gula bokens undersökning hade lärarna bristfälliga kunskaper om hur de kunde använda biblioteket, vare sig för egen del eller i undervisningen. Det antogs bero på lärarutbildningens brister inom det området (*Gymnasieskolans bibliotek* 1978, s 29, 42). Även Stein och Malmström påpekar att bibliotekets pedagogiska roll i undervisningen borde tas upp på läro- och högskolorna (1989, s 18).

Enligt Gula boken upplevde bibliotekarierna att de saknade pedagogisk erfarenhet och de efterfrågade fortbildning i pedagogik. Författarna rekommenderade att bibliotekarier skulle "orienteras" i pedagogik och metodik (*Gymnasieskolans bibliotek* 1978, s 29, 42). Hedenströms undersökning visade på ett annat resultat. De tillfrågade bibliotekarierna upplevde inte något behov av utbildning i pedagogik, trots att de oftast inte hade någon sådan. Hedenström menar att bibliotekarie- och lärorollerna alltmer börjar "glida i varandra" och att bibliotekarierna därför behöver pedagogisk kompetens för att bli bättre på sitt eget arbete; inte för att försöka ta över lärarnas arbete (1997, s 24ff, 31).

I rapporten från 1989 formulerade lärare och rektorer vad de tyckte var viktiga kunskaper och förmågor hos bibliotekarierna. Båda grupperna tyckte att det var viktigt med traditionella yrkeskunskaper och bibliotekarietutbildning. Bland rektorerna var de vanligaste svaren samarbetsförmåga, kreativitet, servicekänsla och förmågan att "ta" ungdomar. Lärarnas vanligaste svar var serviceanda, litteraturkunnighet, allmänbildning och samarbetsförmåga. Få lärare, och något fler rektorer, nämnde pedagogisk förmåga, intresse för pedagogik och för skolan. Trots att man hade stora förväntningar på skolbibliotekariens kunskaper, så såg man i praktiken mest bibliotekarierna som någon som servade elever och lärare (Malmström & Stein 1989, s 8ff).

Författaren till *Skolbiblioteken i Sverige* anser att alla bibliotekarier som möter biblioteksanvändare i sitt arbete har behov av pedagogiska kunskaper, eftersom man förklarar för användarna och vägleder dem i deras sökningar. Bibliotekarier som arbetar på bibliotek med en pedagogisk funktion har även stor nytta av kunskaper om det svenska skolväsendet. Författaren menar att bibliotekariekompetensen och biblioteksfunktionen är en expertfunktion. Bibliotekarierna hanterar och värderar information, utvecklar elevernas informationskompetens och deras förmåga att praktiskt kunna använda olika informationskällor.

Även lärarnas kompetens och yrkesroll behandlas i *Skolbiblioteken i Sverige*. Som stöd för ett uttalande om att delar av bibliotekariekompetensen kan komma att bli en del av lärarkompetensen, ges som exempel de enorma mängder av information som kan nås via Internet. Denna informationsmängd medför ett ökat behov av vägledning och handledning för att "skapa mening i informationsflödet", och för att hitta relevant information.

Det finns möjlighet för blivande lärare och bibliotekarier att delta i undervisning i biblioteks- och informationsvetenskap respektive pedagogik vid de universitet och högskolor som har utbildningar i biblioteks- och informationsvetenskap och de som har lärarutbildningar. Hur mycket de lär sig inom de aktuella ämnesområdena beror till stor del på deras eget intresse, eftersom de oftast måste välja aktivt att gå kurser eller fördjupa sig inom ämnena (*Skolbiblioteken i Sverige*, s 32f, 83ff). Många lärare och bibliotekarier har troligen bristfälliga kunskaper inom de aktuella ämnesområdena efter avslutad utbildning.

## **2.2 Läroplanen och kursplanen i samhällskunskap**

Läroplanerna *Lpo 94* och *Lpf 94* har medfört att arbetssättet i skolan håller på att förändras i riktning mot ett mer elevstyrt, undersökande arbetssätt. Man vill att eleverna ska få lära sig hur de kan tillägna sig och komma fram till ny kunskap, så att de kan fortsätta med detta resten av livet, även efter de har slutat skolan. I 1994 års läroplan för gymnasieskolan, *Lpf 94*, finns det bara två ställen där bibliotek nämns uttryckligen. Det står att läraren ska "se till att eleverna tillägnar sig bok- och bibliotekskunskap" (*Lpf 94* 1994, s 12). Rektorn har bl.a. ansvar för att:

arbetsmiljön i skolan utformas så att eleverna får tillgång till handledning och läromedel av god kvalitet samt andra hjälpmedel för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, bl.a. bibliotek, datorer och andra tekniska hjälpmedel (ibid, s 15).

Det finns andra mål som kan sägas ha anknytning till skolbiblioteket, om man väljer att se det så, till exempel att eleverna efter gymnasieskolan ska kunna "söka sig till saklitteratur, skönlitteratur och övrigt kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje" (ibid, s 12). Det står även att:

Eleverna skall också kunna orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde och snabb förändringstakt. Deras förmåga att finna, tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktig. Eleverna skall träna sig att tänka kritiskt, att granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ. På så vis närmar sig eleverna ett alltmer vetenskapligt sätt att tänka och arbeta (ibid, s 8).

Närmare än så beskriver man inte skolbibliotekets funktion och skolbibliotekariens uppgifter i läroplanen. I *Skolbiblioteken i Sverige* skriver man att skolbiblioteken bör ses som pedagogiska bibliotek och därför borde skolans styrdokument och mål i de flesta fall även gälla skolbiblioteket (1999, s 7f).

Kunskaper i informationssökning, källurval och källkritik tas även upp i kursplanen för samhällskunskap. Det står att eleverna efter att ha tagit del av undervisningen i samhällskunskap ska ha fått utveckla sina "färdigheter att skaffa sig, sammanställa och bearbeta kunskaper om samhället" (*Lpf 94* 1994, s 38). Det sägs också att förmågan att kunna "sovra och värdera budskap utifrån kunskap om källornas art och de olika mediernas begränsningar är en viktig del i analysen" (*ibid*, s 39).

Enligt kursplanen har samhällskunskapsläraren ett stort ansvar för att eleverna tillägnar sig färdigheter i informationssökning. Bibliotekariens uppgifter nämns inte alls, så skolorna får själva bestämma hur de ska utformas. Bibliotekarien och biblioteket kan vara av stor betydelse för elevernas arbete med att utveckla de informationsfärdigheter som nämns i läroplanen och kursplanen i samhällskunskap. Utformningen av bibliotekariens roll beror mycket på hur man väljer att arbeta på skolorna.

## 2.3 Bibliotekslagen

I bibliotekslagens femte paragraf står det att:

Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.

Man skriver också att det är kommunerna som har ansvar för skolbiblioteken. I lagen nämns några olika grupper som skolbiblioteken ska uppmärksamma särskilt: barn och ungdomar, funktionshindrade, invandrare och andra minoriteter. Beståndet ska anpassas till de olika gruppernas behov, t ex genom att innehålla litteratur på invandrarspråk och talböcker (*Bibliotekslag* 1997, *SFS* 1996:1596).

Skolbiblioteken nämndes tidigare i grundskoleförordningen, men innehållet i den står nu i bibliotekslagens femte paragraf. Lagen är medvetet mycket allmänt hållen eftersom det är kommunerna som styr och finansierar verksamheten. Om staten kommer med krav måste man också ge kommunerna pengar. På grund av den vaga formuleringen har lagen inte fått någon direkt betydelse för skolbiblioteksverksamheten (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 66f).

### Sammanfattning

Det framgår av rapporterna om gymnasieskolans bibliotek att det har skett en utveckling, särskilt under det senaste decenniet. När Hedenströms undersökning genomfördes hade informationsteknik tillkommit på biblioteken i ganska stor utsträckning, och med den möjligheter till datorbaserad informationssökning. Personalresurserna hade utökats och det var en mycket liten andel som inte alls hade en bibliotekarie anställd, vilket inte var så ovanligt 1978. Samarbetet mellan lärare och bibliotekarier hade utökats något, men det rörde sig fortfarande mest om informella kontakter och bibliotekarien deltog oftast inte i planering och utvärdering.

I *Skolbiblioteken i Sverige* rekommenderas att lärarutbildningarna innehåller obli-

gatoriska moment om hur biblioteket kan användas som en pedagogisk resurs i undervisningen och att bibliotekarieutbildningarna innehåller obligatorisk undervisning i pedagogik. Denna utökning av lärarens och skolbibliotekariens traditionella kompetens hade även diskuterats i de tidigare rapporterna. I *Lpf 94* uppmärksammas vikten av att eleverna får utveckla sina färdigheter i att hantera information. Skolbiblioteken nämns mycket kort i läroplanen, men biblioteksverksamheten kan ändå påverkas indirekt av den. Skolbiblioteken nämns i bibliotekslagen, men formuleringarna är mycket allmänt hållna.

## 3 Litteraturgenomgång

Inom skolan förknippas informationssökning främst med elevernas självständiga arbete, och kapitlet inleds med ett avsnitt om undersökande arbetssätt i skolan. Det finns olika sätt att se på informationssökning och informationsfärdigheter och olika åsikter om hur undervisningen i ämnet bör läggas upp. Bibliotekariens arbetsuppgifter ser olika ut beroende på vilket synsätt man väljer att ansluta sig till. Jag har valt att använda Kuhlthaus beskrivning av informationssökning som en process (1994, s 41ff). Hon menar att undervisning i informationssökning bör integreras i skolans övriga undervisning och inte stå för sig själv. Det leder in på nästa avsnitt som behandlar samarbete mellan bibliotekarierna och lärare och biblioteksverksamhetens integrering i undervisningen, bl.a. som det beskrivs i Loertschers skolbibliotekstaxonomi. Kapitlet innehåller även avsnitt som tar upp skolbibliotekariens olika roller, yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarierna, och frågan om bibliotekarie- och läraryrket håller på att bli mer lika varandra eller inte.

### 3.1 Undersökande arbetssätt i skolan

En av uppsatsens problemställningar handlar om hur läraren och bibliotekarien arbetar för att hjälpa eleverna att utveckla färdigheter i att hantera information. När eleverna arbetar med sökning och behandling av information handlar det oftast om självständigt arbete av olika slag. Det kan t.ex. röra sig om ett specialarbete eller en kortare uppgift, som kan genomföras enskilt eller i grupp. I läroplanen talas det om ett vetenskapligt sätt att tänka och arbeta för eleverna. De ska kunna hitta och använda sig av information och träna sig i att ha ett kritiskt förhållningssätt till information (*Lpf 94* 1994, s 8).

Vid ett undersökande eller vetenskapligt arbetssätt utgår man ofta från ett problemområde eller en frågeställning. Enligt Egidius är PBL (problembaserat lärande) och casemetodik två koncept, eller pedagogiska filosofier, vars huvudtanke är att studierna ska vara baserade på arbete med problem inom ett ämnes- eller verksamhetsområde. De är inte bara metoder eller arbetsformer, utan pedagogiska förhållningssätt, som bl.a. innebär självstyrning, delaktighet och uppgiftsbaserat lärande. Casemetodik används för att värdera olika handlingsmöjligheter i en situation som är mångtydig och ofta konfliktfylld, medan PBL syftar till att elever ska träna sig i att söka efter en bakgrund till och förklara något de undrar över i en problembeskrivning. Egidius menar att PBL allt oftare tillämpas vid olika skolor och utbildningar, bl.a. gymnasieskolor (1999, s 6, 8ff, 55).

Enligt Lemark kan en tillämpning av PBL beskrivas på följande sätt. Det inleds med att man inom gruppen klargör olika begrepp och termer så att alla är överens om dess betydelse. Därefter definieras problemet eller delproblemet. Gruppen analyserar problemet och tar reda på vilka föreställningar, idéer och förklaringar som kan kopplas till problemet. Sedan görs en systematisk inventering av det gruppen kom fram till i det förra momentet. Gruppen bearbetar sina föreställningar, förklaringar och lösningar. De försöker se samband, kategorisera och sortera bort irrelevant material och bör samtidigt förhålla sig kritiska till sin kunskap.

Gruppen formulerar sedan sitt inlärningsbehov och som en följd av detta inhämtar de kunskap som motsvarar behoven. Medlemmarna i gruppen bör planera hur de mest effektivt kan tillgå den kunskap som behövs. Avslutningsvis syntetiserar och kontrollerar gruppen den nyförvärvade kunskapen. Gruppen tillämpar, granskar och

värderar kunskapen i förhållande till problemet. Det är meningen att processen ska leda fram till ytterligare belysning, nya frågeställningar och kanske en lösning/lösningar på problemet (Lemark 1990, bilaga 1).

Det vore intressant att ta med en redovisningsfas och, kanske ännu viktigare, en utvärderingsfas i beskrivningen. De olika stegen Lemark beskriver innehåller visserligen värderingsmoment, men inte av arbetsprocessen som en helhet. Oavsett om en hel utbildning är upplagd enligt PBL, eller om eleverna bara arbetar med undersökande uppgifter någon gång ibland, så är hantering av information en viktig del av arbetet.

### **3.2 Informationssökning och informationsfärdigheter**

Eftersom uppsatsens frågeställningar rör arbetet med informationssökning i skolan kan det vara intressant att använda en modell för hur informationssökning går till. Den amerikanska biblioteksforskaren Carol Collier Kuhlthau behandlar informationssökning ur ett användarperspektiv. Hon beskriver den som en process som följer ett visst mönster och involverar människors känslor, tankar och handlingar. Teorin bygger bl.a. på en serie studier av hur gymnasie- och högskoleelever söker information inför skoluppgifter.

Processen inleds med att en person, t.ex. en elev, har behov av information inför arbetet med en uppgift. Möjliga ämnen och metoder övervägs och ofta upplevs en osäkerhetskänsla. Därefter väljs ämne eller metod och osäkerheten byts till optimism. Olika ämnen vägs mot krav som t.ex. hur lång tid som bör ägnas åt uppgiften och personen söker även efter relevant information. Eleven fortsätter att söka efter information som är relevant för det valda ämnesområdet för att kunna fokusera ämnet ytterligare, och då återkommer ofta osäkerhetskänslan.

Med hjälp av den nya informationen fokuseras ämnesområdet och ofta uppstår känslor som klarhet och ökad tilltro till uppgiften. Eleven söker information som gäller det fokuserade ämnet och tilltron till uppgiften ökar. När sökningen sedan avslutas är känslan av lättnad vanlig liksom, beroende på arbetets resultat, känslan av tillfredsställelse eller besvikelse. Processen avslutas med förberedande arbete inför en redovisning eller för att använda resultatet på något annat sätt (Kuhlthau 1994, s 41ff, 81ff).

I läroplanen och kursplanen för samhällskunskap står det att eleverna ska lära sig att finna, tillägna sig och använda information. De ska också få utveckla sina färdigheter i urval och värdering av information (*Lpf 94* 1994, s 8, 39). Dessa kunskaper handlar alla om att hantera information på olika sätt. På engelska används termerna "information skills", och "information literacy" som ett samlande begrepp för dessa färdigheter (Gómez & Swenne, s 44; *Information power* 1998, s 8ff). Limberg kallar dem färdigheter i informationssökning eller informationsfärdigheter. Hon menar att bibliotekarier och forskare som har skrivit om informationsfärdigheter och informationssökningsprocessen beskriver informationssökningsprocessen som integrerad i inlärningsprocessen. De flesta av dem anser att undervisning om informationsfärdigheter bör integreras i ämnesundervisningen.

Limberg skriver: "Informationsfärdigheter betraktas som en serie komplexa färdigheter som kräver att användare kan sovra, värdera, bedöma, tolka, reflektera kritiskt över, analysera och dra slutsatser ur olika informationskällor" (1998, s 60ff). En del av dessa

färdigheter förknippas med förmågan till kritiskt tänkande, t.ex. att värdera, reflektera över och analysera information. Tidigare var det vanligt med en snävare uppfattning som innebär att informationssökning går ut på att finna eller tillgå information (ibid, s 63).

Gómez och Swenne anser att informationsfärdigheter kan sägas innehålla sju olika förmågor som eleverna använder i de olika faserna i ett undersökande arbete:

- förmågan att ställa frågor och planera framåt
- förmågan att söka information
- förmågan att använda det framtagna materialet
- förmågan att jämföra, värdera och välja information
- förmågan att sammanställa och organisera information
- förmågan att presentera och förmedla informationen
- förmågan att utvärdera arbetet (Gómez & Swenne 1996, s 44ff).

### 3.3 Biblioteksundervisning

Biblioteksundervisningen kan fungera som en allmän orientering som inte relateras till något särskilt problem eller informationsbehov. En annan möjlighet är att utgå ifrån biblioteksanvändarnas särskilda behov av information eller problem, som t.ex. kan vara skoluppgifter. Undervisningen kan också vara processororienterad. Den koncentreras då kring arbetet med att finna och tolka information som behövs för att lösa ett problem. Dessutom sträcker den sig över en längre tid och är integrerad i den ordinarie undervisningen. Kuhlthau anser att det är mycket viktigt att biblioteksundervisningen integreras i det problemlösande arbetet (1994, s 146ff).

Även Gómez och Swenne anser att biblioteksundervisningen bör integreras i det vanliga skolarbetet. De skriver att beprövad erfarenhet och forskning visar på några grundläggande principer för hur undervisningen kan organiseras så att eleverna lär sig informationsfärdigheter. Följande principer gäller:

- Träningen måste ske *medvetet och planerat*, och på ett sådant sätt att moment följer på varandra med ökad svårighetsgrad under skoltiden.
- Det är viktigt med *repetition*. Eleverna måste få möjlighet att använda sig av det de har lärt sig tidigare.
- Övningen bör vara så *konkret och verklighetsnära* som möjligt.
- Undervisningen i informationsfärdigheter måste *börja tidigt*.
- Övningen av informationsfärdigheter måste *integreras med den övriga undervisningen* om den ska ha effekt. Eleverna har svårt att tillämpa sina färdigheter om inläringen av dem har skett utanför det sammanhang där färdigheterna ska användas. (Gómez & Swenne 1996, s 48ff)

Limberg visar i sin avhandling att elever upplever informationssökningsprocessen och användandet av informationen på olika sätt beroende på ämnesinnehållet i den information som används. Hennes studie visade inget samband mellan den tekniska sidan av informationssökning, som t. ex. formulering av frågor, och lärande. Det fanns däremot en relation mellan användande av information och lärande. Resultatet motsäger den vanliga uppfattningen att informationssökning kan beskrivas som en generell process oavsett ämnesinnehåll. Enligt Limberg ses undervisning i informationssökning och informationsfärdigheter oftast som en linjär process och undervisningen är upplagd enligt olika idealiserade modeller. Informationsfärdigheter antas ofta vara generella och möj-

liga att tillämpa på olika uppgifter och ämnesområden. Limberg menar att undervisningen borde vara upplagd på så sätt att större hänsyn tas till variation mellan olika elevers sätt att söka och använda information, och till variation mellan olika inläringssituationer (Limberg 1998, s 215ff).

Biblioteksundervisningen är en mycket viktig del av skolbibliotekariens pedagogiska arbete oavsett hur den är upplagd. En integrerad biblioteksundervisning medför en förändring av gymnasiebibliotekariens arbetsuppgifter. Förändringens resultat beror förmodligen på hur arbetsfördelningen och samarbetet mellan läraren och bibliotekarien ser ut, hur undervisningen är upplagd och i vilka moment av arbetet bibliotekarien deltar.

### **3.4 Integrering i undervisningen och samarbete**

Limberg menar att man med utgångspunkt i Kuhlthaus teorier om elevers informations-sökningsprocess kan säga att eleverna inte har någon nytta av biblioteksundervisning om den inte är en del av "riktiga" skoluppgifter. Det mest ändamålsenliga sättet att arbeta på blir då ett nära samarbete mellan bibliotekarie och lärare där man integrerar biblioteket i undervisningen (Limberg 1993, s 10f).

Kuhlthau beskriver en amerikansk studie av vad som kännetecknar ett framgångsrikt sätt att arbeta på för att utveckla elevernas informationsfärdigheter. En av de faktorer som möjliggjorde en positiv utveckling var att lärare, bibliotekarier och skolledning samarbetade i ett arbetslag, ett "team". Deltagarna i arbetslaget hade tydligt definierade roller och de respekterade varandras yrkeskunskap (Kuhlthau 1993, s 11, 16).

Den amerikanske biblioteksforskaren David Loertscher beskriver skolbibliotekets roll i undervisningen med en taxonomi. En taxonomi kan definieras som en "vetenskaplig systematik vanligen enligt principen över- och underordning oavsett rang" (Limberg 1987, s. 144f). De olika nivåerna i taxonomin innebär olika arbetsuppgifter och roller för bibliotekarier och lärare och de kräver olika kunskaper. Det är inte meningen att man bara ska eftersträva de högre nivåerna i taxonomin och bli kvar där, utan att man bör försöka hitta en bra blandning mellan de olika nivåerna. De olika arbetsätten fyller olika behov och de kan även innebära olika nackdelar.

Sett ur bibliotekariens perspektiv ställer Loertscher upp en taxonomi med följande nivåer:

1. *No involvement*. Skolbiblioteket förbises helt.

2. *Self-help warehouse*. Lärare och elever vill ha ett fungerande bibliotek som de kan använda på egen hand. Det ska finnas lämpligt material och ett väl fungerande bibliotekssystem. Bibliotekarien arbetar med "traditionellt" biblioteksarbete.

3. *Individual reference assistance*. Studenter och lärare hämtar den information de behöver. Bibliotekarien vet var man kan hitta det efterfrågade materialet och "trollar" fram det åt elever och lärare.

4. *Spontaneous interaction and gathering*. Bibliotekarien samarbetar spontant med elever och/eller lärare utan tidigare planering. Det kan till exempel gälla informations-sökning inför ett temaarbete.

5. *Cursory planning*. Det rör sig här om en informell och kortvarig planering tillsammans med lärare och/eller elever. Bibliotekarien kommer med idéer eller tipsar om nyheter, till exempel då hon möter en lärare i fikarummet.
6. *Planned gathering*. Läraren ber bibliotekarien se till att det finns material tillgängligt för ett visst moment i undervisningen, till exempel ett projektarbete.
7. *Evangelistic outreach*. Man gör en gemensam ansträngning för att försöka "omvända" de elever och lärare som ännu inte upptäckt bibliotekets möjligheter.
8. *Scheduled planning in the support role*. På denna nivå finns bibliotekarien med på planeringsstadiet och är mer insatt i uppgiften än på nivå sex, men det är läraren som tar initiativen och bibliotekarien har en servicefunktion. Det kan också handla om ett samarbete med elever som då uppmuntras att ta ansvar och egna initiativ.
9. *Instructional design, level I*. Skolbibliotekarien deltar på samma villkor som läraren i hela inlärningsprocessen med planering, genomförande och utvärdering. Biblioteket är ett komplement till undervisningen.
10. *Instructional design, level II*. Skolbibliotekarien och läraren deltar även på denna nivå på samma villkor i hela inlärningsprocessen. Nivåerna nio och tio skiljer sig åt på så sätt att biblioteket är helt integrerat i undervisningen på nivå tio och ämnesundervisningen är beroende av skolbiblioteksverksamheten under ett särskilt moment. Skolbiblioteksverksamheten utgör kärnan i undervisningsmomentet, den är inte bara ett komplement.
11. *Curriculum development*. Skolbibliotekarien bidrar tillsammans med lärarna till att utveckla och förnya skolans pedagogiska verksamhet.

Sett ur lärarens perspektiv ställer Loertscher upp en taxonomi med följande olika nivåer:

1. *Self-contained teaching*. Läraren använder sig av läromedel för sin undervisning och känner inget behov av att använda skolbiblioteket.
2. *Teaching with a private collection*. Läraren har samlat material på egen hand och har inget större behov av att använda skolbiblioteket.
3. *Teaching with a borrowed collection*. Läraren lånar material, bland annat från skolbiblioteket, för att använda i klassrumsundervisningen.
4. *Using the library media staff as an idea resource*. Läraren får tips och förslag om hur material kan användas i undervisningen. Det kan ske vid spontana möten eller om läraren söker upp bibliotekarien för att be om råd.
5. *Using the library media center staff and resources for enrichment of a unit*. Man använder sig av bibliotekets resurser, material, aktiviteter och personal för att berika undervisningen. Det kan till exempel röra sig om bokprat. Biblioteket blir "grädden på moset" och fungerar som ett komplement till, inte en del av, undervisningen.
6. *Using library media resources as a part of unit content*. Läraren förklarar för

bibliotekarien hur han har tänkt att lägga upp undervisningen och bibliotekarien hjälper till med att genomföra arbetet, t.ex. genom att se till att lämpligt material finns tillgängligt.

7. *Teacher/library media specialist partnership in resource-based teaching*. Läraren och bibliotekarien planerar, genomför och utvärderar undervisningen tillsammans.

8. *Curriculum development*. Läraren och bibliotekarien försöker utveckla det pedagogiska arbetet tillsammans och ser framåt i ett längre perspektiv (Loertscher 1988, s 9ff, 23ff).

American Association of School Librarians ställde tillsammans med Association for Educational Communications and Technology upp sju mål för skolbibliotekarien och skolbiblioteket 1988, som sedan formulerades om 1998. En nyhet i den senare versionen är att författarna betonar vikten av att eleverna får lära sig att hantera information integrerat i den vanliga undervisningen. Biblioteksverksamheten bör utformas för att passa ett elevaktivt arbetssätt med autentiska uppgifter. Eleverna ska bl.a. få träna sig i att hitta, välja, använda, skapa, utvärdera och kommunicera information. Biblioteket finns alltså med i alla faser av undervisningen. Liksom i den svenska läroplanen framhålls ett livslångt lärande och man menar att biblioteket genom sin verksamhet bör bidra till att göra detta möjligt (*Information Power* 1998, s 6f).

Juhlin Svensson tar upp samarbete mellan lärare och bibliotekarier i sin studie om informationsteknik och läromedel i gymnasieskolan. Undersökningen visade att bibliotekarierna var mer positivt inställda till samarbete än lärarna, vilket även tidigare studier i gymnasieskolor har visat. Hon menar att läraren och bibliotekarien har ett gemensamt arbetsfält i elevernas behov av kunskaper i källkritik. Om yrkesgrupperna utvecklar en gemensam strategi skulle det innebära en kvalitetshöjning för eleverna, bl.a. på grund av att både läraren och bibliotekarien har begränsat med tid att ägna åt varje elev (Juhlin Svensson 1998, s 53f).

### **3.5 Skolbibliotekariens yrkesroll**

Författarna till *Information power* anser att "the library media specialist", skolbibliotekarien, har fyra olika roller: "teacher", "instructional partner", "information specialist" och "program administrator". Som *lärare* samarbetar bibliotekarien med elever, lärare och övrig personal för att se vilka kunskaps- och informationsbehov som finns och för att hitta och använda information som motsvarar de nämnda behoven. Bibliotekarien fungerar som handledare för eleverna i olika situationer, t.ex. vid informationssökning och värdering av information, och bör därför vara insatt i aktuell forskning i pedagogik och metodik. Sådana kunskaper underlättar också samarbetet med lärarkollegiet och annan personal. Bibliotekarien bör erbjuda lärarkollegor och övrig personal möjligheter att utveckla sina kunskaper i informationssökning och informationsteknik.

Som *undervisningspartner* arbetar skolbibliotekarien tillsammans med lärare och annan personal för att koppla samman elevernas informationsbehov, läroplanens innehåll och studieresultat, med information i olika former. Tillsammans med övrig personal på skolan utvecklar bibliotekarien policy, praxis och styrdokument för verksamheten som hjälper eleverna att utveckla informations- och kommunikationsfärdigheter. Bibliotekarien har ett nära samarbete med enskilda lärare för att planera autentiska uppgifter,

och integrera informations- och kommunikationsfärdigheter i undervisningen.

Som *informationsspecialist* har skolbibliotekarien expertkunskaper i att finna och utvärdera information. Andra uppgifter är att vid samarbete med elever, lärare, administratörer m.fl. fästa uppmärksamheten på frågor som rör information, och att utforma metoder och strategier som eleverna kan använda sig av för att hitta och utvärdera information. Slutligen har skolbibliotekarien som informationsspecialist kunskaper om olika medier.

Som *administratör* leder skolbibliotekarien biblioteksverksamheten och samarbetar med andra på skolan för att formulera skolbibliotekets uppgifter. Att som ledare kunna hantera personalfrågor, budget, planering, genomförande och utvärdering av verksamheten är viktigt, liksom att vara medveten om betydelsen av att eleverna lär sig att hantera information och informationsteknologi. Bibliotekarien bör också föra fram skolbibliotekets verksamhet på skolan och ha idéer om hur verksamheten kan utvecklas i framtiden (*Information Power* 1998, s 3ff).

Författarna anser att skolbibliotekarien bör ha en bred akademisk bakgrund, magisterexamen eller likvärdig utbildning och erfarenhet från praktik. Fyra ämnesområden bör ingå i utbildningen: biblioteks- och informationsvetenskap, pedagogik, kommunikationsteori och teknik (*Information power* 1988, s 59ff).

Denna beskrivning av skolbibliotekariens roller och yrkeskunskap gäller amerikanska förhållanden, men den kan vara intressant även för svenska skolbibliotekarier. Kühne använder sig t.ex. av den i sin avhandling från 1993, *Biblioteket - skolans hjärna?*. I USA har skolbibliotekarien ofta både lärar- och bibliotekarieutbildning, och det går alltså inte att direkt jämföra med svenska förhållanden. Kühne menar dock att svenska skolbibliotekarier borde ha dessa funktioner, och att de behöver tillägna sig kunskaper i bland annat utvecklingspsykologi, inlärningspsykologi och pedagogik (1993, s 57). Amerikanska skolbibliotekarier har oftast högre utbildning än lärarna och Limberg menar att det medför att bibliotekarierna har en hög status på skolorna (1987, s 146f).

Kühne menar att skolbibliotekariens roll i inlärningsprocessen borde vara att lära eleverna:

- att ställa lämpliga frågor till de problem eleverna har
- att söka och finna information för att besvara frågorna
- att analysera, jämföra och kritiskt granska denna information
- att använda informationen så att den integreras i elevernas tidigare erfarenhetsfär till ny kunskap, bl.a. genom att en förståelse för helheten utvecklas (1993, s 237). Här kommer bibliotekarien in i undervisningen först när eleverna redan har börjat arbeta med en uppgift. Bibliotekarien deltar i genomförandet av arbetet, men inte i planering, redovisning och utvärdering.

Kühnes uppfattning skiljer sig från Loertschers. Han menar att bibliotekarien bör finnas med redan på planeringsstadiet av en arbetsuppgift (Loertscher, s 9ff). Liksom Loertscher anser författaren till *Skolbiblioteken i Sverige* att bibliotekarien bör finnas med i hela den pedagogiska processen, d.v.s. vid planering, genomförande, redovisning och utvärdering. Hon menar att bibliotekarien kan bidra till att eleven gör ett bättre arbete genom att delta i det pedagogiska arbetet. Läraren, bibliotekarien och eleven kan

t.ex. tillsammans diskutera vilken information eleven behöver och vilka sökvägar som kan vara lämpliga (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 32).

Bibliotekariens roll har traditionellt främst handlat om tillhandahållande av källor och hjälp med att finna material och information. Kuhlthau menar att den bör kompletteras med en pedagogisk, rådgivande roll, eftersom människor har behov av någon som hjälper dem att förstå information och vägleder dem i informationssökningsprocessen (1994, s 187f). Enligt min mening är det inte bara skolbibliotekarier som har en pedagogisk roll, utan sådana uppgifter ingår i de flesta bibliotekariers arbete beroende på vilka kontakter de har med bibliotekets användare.

Tidigare nämndes Kuhlthaus beskrivning av hur biblioteksundervisning kan läggas upp och hur informationssökningsprocessen går till. Hon kallar en av bibliotekariens yrkesroller för "counselor", vilket kan översättas med rådgivare. Bibliotekarien arbetar då processinriktat vid biblioteksundervisning och referensarbete och ingriper i besökarens eller elevens informationssökningsprocess som en handledare. Kuhlthau menar att det även kan vara befogat att arbeta på andra sätt vid referensarbete beroende på var i informationssökningsprocessen eleven befinner sig och hur komplex frågan är.

När bibliotekarien arbetar som rådgivare flyter de båda rollerna vid biblioteksundervisning och referensarbete ihop. Bibliotekarien och eleven för en dialog som inleds med att de diskuterar lämpligt tillvägagångssätt för sökningen, en strategi. Bibliotekarien hjälper sedan eleven att finna information, och en möjlig "läsordning" för hur eleven kan närma sig materialet. Därefter definierar de vid behov om problemet tillsammans, för att sedan börja om från början igen. Bibliotekarien hjälper även eleven att tolka information som används för att lösa ett problem och fungerar som en handledare för eleven.

Vid biblioteksundervisning deltar bibliotekarien som rådgivare aktivt i planering av undervisning, bl.a. genom att sätta upp mål för arbetet och utforma metoder och aktiviteter. Bibliotekarien är även involverad i utvärderingsarbete och i genomförandet av undervisningen, som är integrerad i skolans ämnesundervisning (ibid, s 137ff).

Gymnasiebibliotekariens arbete har tagits upp tidigare i magisteruppsatser som skrivits vid Bibliotekshögskolan i Borås. Helen Gustafsson undersökte hur skolbibliotekspersonal och lärare arbetade för att utveckla elevernas färdigheter i att hantera information. Hon kom fram till att bibliotekspersonalen främst deltog i den del av elevens arbete som bestod av informationssökning. Till viss del hjälpte de även eleven att ställa frågor och planera sitt arbete. Övriga delar av inlärningsprocessen var lärarnas ansvar (Gustafsson, H. 1999, s 45f).

Cajsa Gustafsson och Jenny Hansen gjorde en fallstudie med syftet att studera hur en gymnasiebibliotekaries möten med elever såg ut och vilka faktorer som påverkade dessa möten. Studiens resultat visade bl.a. att bibliotekarien delvis fungerade som handledare för eleverna när hon hjälpte dem med informationssökning i biblioteket och dess katalog. I samband med biblioteksundervisning påpekade bibliotekarien vikten av att förhålla sig kritisk till olika källor, men i övrigt nämner inte författarna om hon hjälpte eleverna att utveckla övriga informationsfärdigheter än själva sökningen i biblioteket. Det var lärarnas uppgift att lära ut sökning på Internet och CD-ROM, och det fanns inte möjligheter till sådan sökning i anslutning till biblioteket (Gustafsson, C. & Hansen, J. 1999, s 31ff, 54ff).

### 3.6 Samhängande eller specialisering

Som redan nämnts skriver flera författare att det är önskvärt med ett nära samarbete mellan lärare och bibliotekarierna kring biblioteksundervisning som är integrerad i undervisningen. Både bibliotekarien och läraren deltar i planering, genomförande och utvärdering av arbete och båda hjälper eleverna med informationssökning, problemformulering och utvärdering. Läroplanens mål kan sägas vara gemensamma för både lärarens och bibliotekariens verksamhet.

När arbetsuppgifterna formuleras så här låter det nästan som om det vore frågan om ett enda yrke, men de båda professionernas olika yrkeskunskaper borde vara en av anledningarna till att det vore värdefullt för eleverna med ett samarbete mellan yrkesgrupperna. Bibliotekarien har oftast utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap, och läraren har, förutom sina ämneskunskaper, även utbildning i pedagogik, metodik och didaktik. De kan därför bidra med olika perspektiv och olika kunskaper.

Författaren till *Skolbiblioteken i Sverige* menar att lärar- och bibliotekarieprofessionen kan sägas närma sig varandra, eftersom de båda allt mer inriktas mot handledning av elevernas undersökande arbete. Pedagogikämnet bör ingå i bibliotekarieutbildningarna och vid lärarutbildningarna bör det ingå undervisning i informationshantering, men denna utökning av yrkeskompetensen inom områden som traditionellt tillhör det andra yrket gör inte läraren till en bibliotekarie och tvärtom. Att yrkena närmar sig varandra betyder inte att de kommer att försvinna. På en del områden behöver professionerna renodlas och på andra områden kan de sägas ha ett gemensamt ansvar, t.ex. elevernas "informationskompetens". Författaren menar att en diskussion om professionerna skulle kunna leda till att deras kunskaper och arbetsuppgifter definieras tydligare (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 86, 90f).

Limberg menar att man med utgångspunkt i de erfarenheter projektet Modellskolbibliotek i Örebro givit inte kan säga att lärar- och bibliotekarierykena kommer att bli mer lika varandra. Istället finns tendenser på en motsatt utveckling där de båda yrkeskompetenserna fördjupas. Erfarenheterna från Örebro bekräftar en tidigare undersökning som visade att de skolor som hade en framgångsrik utveckling av biblioteksverksamheten hade haft ett nära samarbete mellan lärare, bibliotekarie, skollädares och projektledare. I detta samarbete var just deltagarnas skilda perspektiv och olika yrkeskompetenser "en poäng" (Limberg 1996, s 24f).

Donham van Deusen har studerat skolbibliotekariens roll i kontakter med lärare på en skola. Bibliotekarien deltog i stort sett i alla möten och konferenser som lärarna deltog i, vilket medförde att lärarna uppfattade henne som en "insider", en accepterad medlem i kollegiet. Samtidigt var hon en "outsider" eftersom hon inte var en av de lärare som undervisade och hon kunde bidra med sitt perspektiv som bibliotekarie. Genom att ställa frågor till lärarna för att få klart för sig vilka planer de hade fick hon lärarna att "tänka högt" och formulera sig tydligare än vad de gjort om de inte haft en outsider i kollegiet. Diskussionen hjälpte lärarna att förtydliga för sig själva vad de ville göra (Donham van Deusen 1996, s 229ff).

Även Kuhlthau talar om skilda kompetenser. Som "counselor", rådgivare, deltar bibliotekarien aktivt i skolarbetet tillsammans med bl.a. lärare och administratörer, och biblioteksundervisningen är helt integrerad i den ordinarie undervisningen. Deltagarna i samarbetet har olika kompetens och olika uppgifter i inlärningsprocessen. Bibliotekarien är expert på resurser, teknik och informationssökningsprocessen, och läraren bidrar med ämnesinnehåll och uppgiftens kontext. Varje deltagare har en unik roll i samarbetet (Kuhlthau 1994, s 151).

Kuhlthau beskriver inte lärarrollen lika tydligt som bibliotekarierollen. Det är oklart vad hon menar med uppgiftens kontext. Som jag förstår det talar hon om hela inlärningsprocessen, inte bara den del som består av informationssökning. Kontexten skulle då dels kunna vara uppgiftens ämnessammanhang, eller arbetet kring genomförandet av uppgiften, d.v.s. att tillsammans med eleverna planera, genomföra, redovisa och utvärdera. Om det är den förstnämnda betydelsen som avses är det en mycket begränsad bild av lärarrollen. Därför är det kanske mer troligt att uttrycket har den andra innebörden.

### **3.7 Yrkesetiska riktlinjer**

Bibliotekarier gör dagligen bedömningar som baseras på professionella och etiska överväganden. Bibliotekarieförbundet, som ingår i DIK-förbundet, har i sju punkter formulerat yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier. Den första punkten lyder: "Bibliotekarien skall utifrån det enskilda bibliotekets mål och dess användares behov arbeta för att bibliotekets tjänster är mångsidiga, välorganiserade, av hög kvalitet och lättillgängliga."

Bibliotekarien ska också värna om de demokratiska värdena, verka för tillgång till information och det samlade kulturarvet och arbeta på ett opartiskt sätt för att förverkliga verksamhetens mål. Användare ska bemötas med respekt och omdöme, opartiskt och jämlikt och den enskildes rätt till integritet skall skyddas. Enligt riktlinjerna ska bibliotekarien vara tydlig i sin professionella roll, upprätthålla och utveckla sin yrkesskicklighet. I en punkt formuleras förhållningssätt till andra professioner. Det står att bibliotekarien ska respektera deras etiska regler och professionella kompetens (*Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* 1998).

#### **Sammanfattning**

Informationssökning är en viktig del av undersökande arbete i skolan. Ett undersökande arbetssätt kan, beroende på hur det utförs, medföra andra uppgifter än de traditionella för lärare och bibliotekarier. Kuhlthau menar att informationssökning bör ses som en process (1994, s 41ff). Enligt Limberg beskrivs informationssökningsprocessen ofta som integrerad i inlärningsprocessen (1998, s 60ff). Flera författare anser att biblioteksundervisning bör integreras i skolans undervisning (jfr Kuhlthau 1994; Limberg 1993; Loertscher 1988). Bibliotekarien bör då finnas med i hela arbetsprocessen, från planering till utvärdering (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 32).

Flera författare menar att det är en fördel vid ett samarbete att läraren och bibliotekarien har olika perspektiv (jfr Donham van Deusen 1996, Limberg 1996). Enligt Limberg och rapporten *Skolbiblioteken i Sverige* leder inte förändrade arbetsuppgifter och ändrad yrkeskompetens till att lärar- och bibliotekarieryrkena blir mer lika varandra. De kan istället komma att renodlas. Elevernas informationskompetens kan dock enligt för-

fattaren till *Skolbiblioteken i Sverige* ses som ett gemensamt ansvarsområde (Limberg 1996, s 24f; *Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 86, 90f).

## 4 Teoretiska perspektiv på professioner

För att försöka besvara frågorna om gymnasiebibliotekariens yrkesroll och dess relation till lärarprofessionen använder jag Abbots teori för professioners yrkeskunskap och samspel med varandra vid analysen av intervjuundersökningens resultat. Jag är främst intresserad av hur olika yrken samverkar med varandra och hur de delar upp arbetsuppgifter mellan sig. Kapitlet inleds med en genomgång av professionsforskningens framväxt och jag tar upp några svenska forskares definitioner av professionsbegreppet. Där efter presenteras Abbots teori.

### 4.1 Professionsforskning

Begreppen profession och professionalisering används med olika betydelse. Till vardags menar man oftast professionell som motsats till lekman eller amatör, medan man inom forskningen använder sig av smalare definitioner som ofta har betydelsen att professioner är en sorts elityrken. När man talar om professionalisering på den svenska arbetsmarknaden idag så används begreppet oftast med betydelsen att en yrkesgrupps kvalifikationer och prestige uppgraderas genom ökade formella utbildningskrav. Kraven behöver inte gälla akademisk utbildning.

Professionalisering är ett av flera begrepp som används för att beskriva och förklara samhällsutvecklingen (Olsson 1989, s 2f,17). Det var under 1930-talet som man började problematisera professionsbegreppets betydelse och professionsforskningen blev ett eget forskningsområde. Tidigare hade begreppet bara förknippats med de yrkesgrupper som ansågs vara professioner: präster, jurister, läkare och ibland också militärer (Hellberg 1991, s 10). Forskare har tillskrivit professioner olika egenskaper. En del menar att de har goda avsikter, medan andra anser att det främst handlar om maktkamp. De båda forskningstraditionerna har förekommit i olika varianter och de har dominerat professionsforskningen vid olika perioder. Thomas Brante har kallat de två traditionerna för naivismen respektive cynismen (Olsson 1989, s 2).

Fram till 1970-talet tillhörde forskningen främst den naiva traditionen där man såg positivt på professionerna och menade att de hade en viktig roll i samhällsutvecklingen (Hellberg 1991, s 11). Man menade att det fanns en kollektiv moral i samhället som byggde på människors kognitiva rationalitet och de professionella skulle fungera som länkar mellan vetenskaplig kunskap och den allmänna moralen. Olika yrkesgrupper borde förstå att de är beroende av varandra och underordna sig ett logiskt, rationellt utbyte. Inom den naiva traditionen har man försökt fastställa vilka egenskaper som karaktäriserar en profession: en gemensam teoretisk utbildning, intern kontroll av kompetens, teknisk skicklighet, gemensamma etiska normer, legitimation, auktorisation, expertstatus och klientrelation (Olsson 1989, s 3f).

Under 1970-talet lämnade professionsforskare det naiva perspektivet för att istället försöka analysera professionerna kritiskt. Man frågade sig i vems intresse och i vilka syften professionerna agerade och förde in faktorer som monopolisering, revirbevakning och egenintressen i diskussionen om drivkrafter bakom professionaliseringsprocessen (Hellberg 1991, s 11,19). Det cyniska perspektivet kan kallas för en konfliktteori. Enligt denna forskningsinriktning sätter professionerna sina egna intressen främst; de försöker utestänga andra och skapa privilegier för den egna yrkesgruppen (Olsson 1989, s 2,9). Bibliotekariekåren har strävat efter att kallas en profession, men de har,

liksom bl.a. sjuksköterskor, ansetts vara en semiprofession eftersom yrkesgruppen inte uppfyllde tidigare professionsteoretikers kriterier (Olsson 1992, s 57).

Det finns många olika definitioner av professionsbegreppet. Den svenska professionsforskaren Inga Hellberg definierar professioner som:

yrkesgrupper som monopoliserar viss kunskap; en kunskap som (a) värderas som nyttig eller värdefull och som (b) utgör grunden för yrkesgruppens monopolisering av viss eller vissa yrkespositioner. Professioner är de yrkesgrupper, som genom ett organiserat strävande tillåts institutionalisera ett kunskaps- och yrkesmonopol (Hellberg 1991, s 16).

Hellberg menar att den främsta drivkraften är yrkesgruppernas anspråk på diskretion i yrkesutövningen. Hon använder begreppet diskretion med betydelsen att det rör sig om en verksamhet eller arbetsuppgift som innebär unika och oförutsägbara händelser och därför inte kan bli rutin eller automatiseras. En yrkesutövare med diskretion måste ha en position med ett sådant ansvar att han kan fatta beslut efter sitt eget omdöme. Grunden för att göra diskretionsanspråk är professionernas kunskap (ibid, s 17ff). Hellbergs definition av professionsbegreppet är mycket snäv. Det finns inte många yrkesgrupper som har monopol på viss kunskap och yrkesutövning.

Svante Beckman menar att professioner utmärks av sina anspråk på ledarskap, autonomi och status. Deras anspråk grundar sig på en slags auktoritet som Beckman kallar socialt sanktionerad expertis. Professionernas försök att etablera, säkra och utvidga denna auktoritet har en central roll i konflikter med deras sociala omgivning. Beckman anser att det inte är meningsfullt att försöka definiera vad professioner är, utan man bör istället formulera ett praktiskt och givande sätt att betrakta dem på. Han menar att temat professionalisering och konflikt kan sägas tillhöra fenomenet auktoritet och förordar en definition som uppmärksammar relationer. Professionell status kännetecknar grupper och personer som systematiskt inträder i expertrelation till sin omgivning och vars expertis sanktioneras genom någon form av legitimation, auktorisation, titulatur etc. (Beckman 1989, s 57, 62f).

Beckmans definition har vissa likheter med Thomas Brantes: "Professions are carriers of abstract expert systems, enabling them to perform acts that are perceived as valuable (skilled, informative, helpful, profitable) and trustworthy by clients" (Brante 1992, s 5). Han tillägger att denna definition bör kompletteras med en annan dimension som behandlar professionaliseringens strategi. Den går ut på att sträva efter diskretion, exklusivitet eller monopol över verksamhetsområden (ibid, s 5).

Både Beckman och Brante talar om expertis och de betonar förhållandet mellan professionen och dess klienter. Hellbergs användande av diskretionsbegreppet kan sägas antyda ett förhållande till en klient som låter den professionelle vara fri att fatta beslut efter eget omdöme. Även för Hellberg är professionens kunskap central. Jag har valt att ta med Beckmans, Brantes och Hellbergs definitioner av professionsbegreppet för att ge en bild av hur forskare ser på begreppet och för att placera Abbots teori i ett forskningssammanhang. Jag använder inte deras teorier i min analys av uppsatsens undersökning.

## **4.2 Abbot och professionernas system**

Jag har valt att använda mig av Andrew Abbots teori, dels för att han tar upp analys av

yrkeskunskap och yrkens samspel med varandra, och dels för att han använder en ganska vid definition av professionsbegreppet som kan inkludera både lärar- och bibliotekarieyrket. Enligt en del definitioner av professionsbegreppet borde bibliotekarieyrket inte betraktas som en profession, men jag väljer att med stöd av Abbot betrakta bibliotekarieyrket som en profession.

Abbot menar att man inte behöver ställa upp en fast definition av vad en profession är och att det till och med kan vara farligt att göra det. Eftersom professioner har så stor makt och betydelse i vårt samhälle kan man inte definiera dem objektivt. Det räcker med att definitionen är så stark att den stöder professionsteoretikerns teori. Abbot formulerar sin definition enligt följande: "professions are somewhat exclusive groups of individuals applying somewhat abstract knowledge to particular cases" (1988, s 318). Han kallar sin teori för professionernas system, eftersom han menar att professionerna är beroende av varandra och utgör ett system (ibid, s 2).

#### **4.2.1 Professionellt arbete och yrkeskunskap**

Abbot menar att professionernas arbetsuppgifter består av olika problem som det krävs experthjälp för att lösa. Problemens egenskaper kan karaktäriseras som objektiva eller subjektiva. Objektiva egenskaper är fasta och förändras inte så lätt, till skillnad från de subjektiva egenskaperna som är föränderliga och konstrueras av professionerna själva (ibid, s 35ff). Bibliotekarieyrkets subjektiva problem handlar om att möjliggöra tillgång till information, både intellektuellt och fysiskt (Olsson 1992, s 59). För gymnasiebibliotekariens del är de objektiva egenskaperna att det finns information eller dokument som de organiserar och hanterar åt den gymnasieskola de arbetar på.

Upphovet till de subjektiva egenskaperna hos en arbetsuppgift är kopplat till professionernas anspråk på att klassificera ett problem, att resonera om det och att vidta åtgärder. Abbot använder termerna diagnos, slutledning och behandling. Vid diagnosering av problemet försöker den professionelle bilda sig en uppfattning om klientens problem och samla relevant information som kan användas som beslutsgrund (Abbot 1988, s 40ff). I praktiken kan detta innebära att en lärare ber bibliotekarien om hjälp när han söker information för att använda i undervisningen. Läraren har själv formulerat vilket problem det gäller och bibliotekariens uppgift blir att försöka klargöra problemet genom att intervjua läraren. Bibliotekarien kan t.ex. försöka ta reda på hur materialet ska användas eller vilken svårighetsnivå som är lämplig för att bättre kunna besluta om åtgärd.

Enligt Abbot innebär behandlingen av problemet att möjliga behandlingar klassificeras och åtgärder föreskrivs. Om det är lätt att mäta resultaten får professionen mindre kontroll över behandlingen, medan en specialiserad behandling ger mer kontroll (ibid, s 44ff). För skolbibliotekarien innebär den här delen av arbetet att överväga och besluta om olika sökstrategier. Gymnasiebibliotekarien har relativt lite kontroll över behandlingen eftersom det oftast är eleven eller läraren som avgör om den funna informationen är lämplig att använda vid en arbetsuppgift.

Abbot menar att diagnos- och behandlingsfaserna ofta är tydliga, men slutledningsfasen kan vara svårare att beskriva. När det inte är självklart vilken behandling som bör följas på en diagnos används slutledning som kan leda till beslut genom uteslutningsmetod eller genom konstruktion av en möjlig utveckling (ibid, s 48ff). I bibliotekssammanhang

kan det röra sig om arbetet med att bestämma om lämplig sökstrategi.

Professionellt arbete är enligt Abbot ofta knutet till ett kunskapssystem som formaliserar de professionellas kunskaper. Ett yrkes möjlighet att upprätthålla sin jurisdiktion beror delvis på vilken makt och prestige den akademiska kunskapen ger yrket. Abbot använder inte jurisdiktion i ordets vanliga betydelse, utan med innebörden att det handlar om ett verksamhetsområde eller arbetsuppgifter som en profession har kontroll över, allmänt, juridiskt eller på arbetsplatsen. Jag återkommer till detta i nästa avsnitt. Abbot menar att värdet av akademisk kunskap egentligen är mer symboliskt än praktiskt, eftersom kunskap legitimerar professionellt arbete genom att förklara dess grunder och koppla det till viktiga kulturella värden. Han medger dock att kunskapen också har andra viktiga funktioner, t.ex. att genom forskning förnya en professions arbete med diagnos, slutledning och behandling. Den akademiska kunskapen syftar också till att tydligt definiera professionens jurisdiktion. En annan funktion hos kunskapssystemet är undervisning av blivande medlemmar av professionen. Det är bara professioner som utökar sitt kognitiva område genom att använda abstrakt kunskap för att knyta nya områden till sig och för att definiera dem som lämpliga uppgifter för deras profession. Kunskap används nästan alltid som "valuta" i en konkurrenssituation (ibid, s 52ff, 102ff).

#### **4.2.2 Jurisdiktion**

Vid diagnos, behandling, slutledning och akademiskt arbete tar professionen upp olika problem som kan vara lämpliga för forskning eller som verksamhetsområde (ibid, s 59). I forskning om biblioteksverksamhet har man t.ex. tagit upp uppgiften att handleda elev-er i deras självständiga, undersökande arbete som en av bibliotekariens uppgifter (jfr Kuhlthau 1994, s137ff). Traditionellt har den ansetts tillhöra läraryrket.

Enligt Abbot räcker det dock inte för en profession att vara skicklig inom ett verksamhetsområde och kunna motivera handlingar kognitivt för att kunna göra anspråk på ett verksamhetsområde, eller med ett annat ord jurisdiktion, eftersom de även hävdas socialt. Professionen vill få samhället att bekräfta dess kognitiva struktur genom att låta den inneha vissa exklusiva rättigheter, t.ex. monopol på yrkesutövning eller kontroll över utbildningar.

Professionerna kan försöka hävda sin jurisdiktion allmänt, juridiskt eller på arbetsplatsen. När en profession gör allmänt anspråk på en jurisdiktion handlar det oftast om att hävda rätten till legitim kontroll över en viss sorts arbete, främst för att säkra den egna yrkesgruppens rätt att utföra vissa arbetsuppgifter, men också för att kunna stänga ute andra yrkesgrupper när man finner det lämpligt. Allmänna anspråk görs bl.a. i massmedia (ibid, s 59ff). Skolbibliotekariens yrkesroll har t.ex. diskuterats i artiklar i tidskrifter för bibliotek och skola som Biblioteksbladet, DIK-forum, Barn & Kultur och Skolvärlden (jfr Jonsby & Müller 1996, s 14f).

Vid juridiska anspråk är professionernas krav mer specificerade. Det kan till exempel röra sig om möjligheten att inneha monopol på vissa arbetsuppgifter. Dessa anspråk görs i domstolar, hos lagstiftande organisationer eller inom administrationen.

Professionella kan även göra jurisdiktionella anspråk på sin arbetsplats. De försöker då hävda kontrollen över olika arbetsuppgifter, men diskussionen rör oftast inte själva uppgifterna i någon större utsträckning, utan vilka som är kvalificerade att utföra dem och

vilka som kan kontrollera och övervaka arbetet (ibid, s 62ff). Uppsatsens intervjuundersökning tar upp frågan om hur lärare och skolbibliotekarier på den undersökta skolan delar på arbetet inom det verksamhetsområde som innehåller uppgiften att lära eleverna färdigheter i att hantera information, särskilt sökning, värdering och urval.

Inom en organisation, t.ex. en gymnasieskola, handlar det om en intern arbetsdelning. Abbot menar att de professionella ofta hamnar i en sådan situation att de utför uppgifter som egentligen inte anses tillhöra professionen och som en följd av det får avstå från andra "egentliga" professionella uppgifter. Det kan finnas formella beskrivningar över en organisations arbetsdelning som uppmärksammar de olika professionernas verksamhetsområden, men i verkligheten förhandlar man ofta fram en annan arbetsindelning (ibid, s 65). Det kan t.ex. finnas lokala styrdokument på en gymnasieskola som beskriver lärarens och skolbibliotekariens funktioner, och lärarens uppgifter beskrivs även i läroplanen, men i praktiken kan arbetsfördelningen mellan yrkesgrupperna av olika skäl se ut på ett annat sätt.

#### **4.2.3 Professionernas system**

Enligt Abbot utvecklas professionerna som grupp enligt en struktur som han kallar professionernas system. Han betonar exklusiviteten hos professionernas jurisdiktioner, men medger att det inte alltid fungerar så, eftersom professioner delar på verksamhetsområden i en del av de olika jurisdiktionsuppställningarna. För att en profession ska kunna tillägna sig ett verksamhetsområde måste det vara ledigt, eller så måste professionen ge sig in i en konflikt med andra professioner. Abbot menar att professionerna påverkar varandra när de agerar; de befinner sig i ett system.

Både yttre faktorer och faktorer inom en profession kan sätta igång förändringar i professionssystemet. Till de yttre faktorerna hör bl.a. teknologiska förändringar och den påverkan som sker när yrkesgrupper lämnar eller försöker slå sig in i ett verksamhetsområde (ibid, s 86, 91f). En teknologisk förändring som har påverkat skolbibliotekens verksamhet på senare år är införandet av informationsteknik i svenska skolor.

Enligt Abbot leder förändringar i professionssystemet till följdreaktioner där professionerna konkurrerar med varandra. Kraftmätningarna mellan yrkesgrupperna utmynnar i avskaffandet av ett yrke eller i olika varianter av jurisdiktion som Abbot kallar "settlements", vilket kan översättas till uppgörelse. Ibland delas ett verksamhetsområde upp mellan olika yrkesgrupper i en uppgörelse som kallas för arbetsdelning. I denna uppgörelse är maktförhållandet mellan professionerna jämligt och de är funktionellt ömsesidigt beroende av varandra. Denna jurisdiktion stämmer ganska väl med relationen mellan lärar- och bibliotekarieprofessionerna när det gäller arbete med att lära eleverna informationsfärdigheter.

Förändringarna i systemet följer vissa mekanismer och systemet har också vissa egenskaper. Till slut uppnås en balans i systemet igen (ibid, s 69ff, 111). Jag tar inte upp systemets egenskaper och mekanismer, eftersom en del av dem inte är intressanta att tillämpa på den situation jag har undersökt och andra går inte att använda i analysen av det undersökta verksamhetsområdet.

Abbot menar att man bör identifiera en profession genom dess verkliga funktion, inte dess gemensamma anspråk. Professionens innersta väsen är dess arbete, inte dess

organisation. Vid en analys av förändringar hos en profession är det därför bäst att studera dess jurisdiktion, att försöka specificera vilka krafter som påverkar innehållet och kontrollen över arbetet och att undersöka hur störningar i arbetsinnehållet och kontrollen fortplantar sig i systemet (ibid, s 82, 112).

### **Sammanfattning**

Professionsforskning handlar ofta om att beskriva yrkesgruppers roll i samhället, att definiera vad som kännetecknar en profession, att beskriva mönster i relationer mellan olika yrken, eller processen när en profession förändras.

Mycket kortfattat kan man säga att Abbots teori innebär att professionerna är beroende av varandra och tillsammans utgör ett system. Professionerna strävar efter att kontrollera olika arbetsuppgifter som definieras kulturellt av dem själva och hävdas socialt genom att göra anspråk juridiskt, allmänt och på arbetsplatser. Både yttre och inre faktorer påverkar systemet och leder till konflikter. Konkurrenssituationerna som uppstår professionerna emellan löses genom olika överenskommelser om verksamhetsområden och systemet återfår en balans.

## 5 Redovisning och analys av undersökningsresultat

### 5.1 Tillvägagångssätt

För att redovisa och analysera de uppgifter som framkommit i intervjuundersökningen och litteraturstudien samlade jag materialet i olika teman eller problemområden. De valdes med utgångspunkt i uppsatsens frågeställningar och litteraturen som använts i uppsatsen. Redovisningen och analysen av undersökningsresultatet är sammanfogade i ett kapitel. Tyngdpunkten i kapitlet ligger på intervjuredovisningen, men jag tar även upp den bild av problemområdena som framkommit i den använda litteraturen.

Med utgångspunkt i Abbots teori försöker jag i min analys av uppsatsens undersökning klargöra hur gymnasiebibliotekariens jurisdiktion ser ut. Jag tar även upp frågan om hur lärare och gymnasiebibliotekarier delar på det verksamhetsområde som utgörs av arbetet med att utveckla elevernas informationsfärdigheter. I samband med detta behandlas några faktorer som kan ha påverkat gymnasiebibliotekariens verksamhetsområde och yrkesroll. Ett avsnitt handlar om gymnasiebibliotekariernas och lärarnas yrkeskunskap och ett rör biblioteksundervisning för lärare och elever. Redovisningen inleds med ett avsnitt om samarbete mellan lärare och bibliotekarier och biblioteksverksamhetens integrering i undervisningen. För att beskriva hur biblioteket används i undervisningen använder jag Loertschers taxonomi.

De intervjuade hade ofta olika åsikter, både mellan och inom professionerna, och jag har försökt att ge en tydlig bild av hur de intervjuade upplevde situationen, men för att lättare kunna dra slutsatser och ge en mer gripbar bild av situationen avslutas varje avsnitt med en sammanfattning.

#### 5.1.1 Presentation av gymnasieskolan i intervjuundersökningen

Kommunen som gymnasieskolan ligger i har cirka 60 000 invånare. Näringslivet i länet domineras av industri, men tjänstesektorn har växt mycket på senare år. Det finns en högskola på orten. Gymnasieskolan har cirka 4000 elever, varav 2500 ungdomselever, 1500 komvuxstuderande och studerande som tillhör kunskapslyftet och uppdragsutbildningar. Skolans lokaler finns i tre närbelägna kvarter, med undantag av fordonsprogrammet som är placerat strax utanför staden. Skolan har 14 av de 16 nationella programmen och förutom dem finns det ett tjugotal grenar och ett trettiotal inriktningar att välja bland.

Biblioteket räknas som ett, men är uppdelat i två lokaler som ligger i två närbelägna kvarter. I och i anslutning till biblioteket finns det 16 datorer som är till för eleverna och det kommer snart att finnas en tyst läsesal. Bibliotekspersonalen utgörs av 2 1/2 bibliotekarietjänst och 1 3/4 assistenttjänst. I anslutning till institutionen för samhällskunskap finns en datasal som är till för eleverna, men både lärare och bibliotekarier talar om problem med att få tillgång till datorer, både för eleverna och för dem själva när de behöver boka datasalar.

Det finns inga lokala styrdokument för biblioteksverksamheten på den undersökta gymnasieskolan. Chefen för skolbiblioteket har själv formulerat en beskrivning av sin tjänst som är utformad på ett liknande sätt som beskrivningar av andra tjänster på skolan t.ex. utbildningsledare. 1: e bibliotekarien är direkt underställd utbildningschefen och förestår skolans biblioteksverksamhet. Tjänsten innebär ansvar för mediainköp, övrig per-

sonal som är anställd vid biblioteket, utveckling av biblioteksverksamheten på skolan och andra uppgifter som utbildningschefen ålägger 1:e bibliotekarien.

### **5.1.2 De intervjuade lärarna och bibliotekarierna**

Uppgifterna från gymnasiebibliotekarierna och samhällskunskapslärarna som redovisas i det här kapitlet är hämtade från sex intervjuer som genomfördes under augusti och september 1999. För att bevara de intervjuades anonymitet används inte deras riktiga namn i redovisningen. Jag valde att inte redovisa skolans och de intervjuade lärarnas och bibliotekariernas namn, dels på grund av att de intervjuade kanske skulle känna sig friare att uttrycka sina åsikter, och dels på grund av att det inte skulle vara av någon särskild betydelse för uppsatsen att tala om var undersökningen genomförts. Samhällskunskapslärarna Magnus, Erik och Anders är mellan 50 och 60 år gamla och de har arbetat som lärare i ungefär trettio år. Alla tre undervisar även i historia och de använder biblioteket i båda ämnena. Magnus och Erik har varit på den aktuella gymnasieskolan i stort sett hela tiden, och Anders sedan sex år tillbaka. De undervisar främst gymnasieelever.

Anna och Maria är mellan 30 och 35 år gamla och har arbetat som bibliotekarier i åtta respektive tio år. De har haft sina nuvarande tjänster sedan hösten 1998. Ingrid är ungefär 50 år gammal och har arbetat som bibliotekarie i 22 år, varav 20 på den undersökta gymnasieskolan. Anna är ansvarig för det ena biblioteket som främst används av de yrkesinriktade programmen. Hon har därför ingen direkt kontakt med samhällskunskapslärarna. Det är oftast vårdlärare och lärare på barn- och fritidsprogrammet som använder det biblioteket aktivt. Jag intervjuade Anna trots att hon inte arbetar med samhällskunskapslärarna, och eftersom intervjun tillförde undersökningen nya synpunkter valde jag att redovisa den, men hennes uttalanden om lärare gällde alltså inte samhällskunskapslärare.

Ingrid och Maria arbetar på det andra biblioteket som främst används av de studieförberedande programmen, och det är de som har kontakt med samhällskunskapslärarna. Ingrid är chef för de båda biblioteken som räknas som ett och Maria har en halvtidstjänst.

## **5.2 Samarbete och integrering**

Intervjupersonerna lade olika betydelser i ordet samarbete. Lärarna räknade alla sina kontakter med bibliotekarierna, även om två av dem skilde på informellt och formellt samarbete, medan bibliotekarierna syftade på ett utökat samarbete, inte bara kontakten vid referensarbete eller i rökrummet. Bibliotekarierna ansåg att samhällskunskapslärarna använde dem som referenstjänst, vilket de inte räknade som samarbete.

Lärarna var mycket positiva till bibliotekarierna och menade att de fick bra service. De ansåg även att det fanns en bra kontakt mellan bibliotekarier och lärare. De verkade vara nöjda med situationen som den var, till skillnad från bibliotekarierna som gärna skulle se en del förändringar. Bland lärarna, liksom bland bibliotekarierna, skilde sig åsikterna åt när det gällde samarbete, men det märktes ändå en tydlig skillnad mellan yrkesgrupperna. Resultatet bekräftar Juhlin Svenssons undersökning och de tidigare studier hon nämner som visat att bibliotekarier förhåller sig mer positiva till samarbete än lärare (1998, s 53f).

Bibliotekarierna menade att kontakten med svensklärarna i samband med biblioteksundervisningen var det samarbete som fanns. De hade även till viss del samarbetat med samhällskunskapslärarna, men Ingrid sade: "dom har alltså använt oss som bibliotekari-er och som bibliotek". Hon skilde på referensarbete och övrigt eller pedagogiskt samarbete. Övriga lärare på skolan skickade sina elever till biblioteket men gick inte dit själva. Ingrid trodde att det berodde mycket på att de inte kände något behov av att föreslå bokinköp eftersom biblioteket på grund av sin storlek oftast redan har den efterfrågade boken.

Maria upplevde skolans storlek som ett hinder för kontakter mellan lärare och bibliotek. På sin tidigare arbetsplats, som var en mindre skola, kände Maria alla lärare och hon hade stora ambitioner när hon började sin nuvarande tjänst, men trots det sade hon: "det är helt omöjligt att veta vilka dom är, det tycker jag är en stor svårighet ... man tappade andan litegrann, hur ska jag nå dom?" Anna skulle också vilja nå ut till fler lärare och knyta kontakter. "Man känner ju inte en bråkdel av lärarna. Det känns som en djungel ibland", säger hon. En annan svårighet är brist på tillfällen att lämna bibliotekets lokaler, eftersom det måste finnas personal där.

Ingrid nämnde som en av sina arbetsuppgifter att försöka "dra i lärarna" för att få dem att komma till biblioteket och för att öka samarbetet. Under höstterminen 1999 skulle hon på initiativ från lärarna själva samarbeta med en samhällskunskapslärare och en svensklärare. De skulle arbeta enligt PBL (problembaserat lärande), som behandlas tidigare i uppsatsen i kapitel tre. Bibliotekarierna skulle även delta i svensklärarnas arbetsgrupp under höstterminen 1999. Ingrid hade tidigare försökt ta initiativ till samarbete, men lärarna hade inte velat låta henne delta. Hon sade: "jag har liksom försökt med allting, och frågat kan man tänka sig att få se hurdant det går till och följa upp det en gång, se var det tar vägen". Hon kunde inte förklara lärarnas ovilja till samarbete, men trodde att de tyckte att det räckte med de kontakter som fanns. Hon trodde inte att dom uppfattade henne som besvärlig eller nyfiken. "Jag har inte kommit över det här. Jag tror att man måste nästan sitta och vänta på att dom kommer själva", sade hon.

Även Anna upplevde att lärare och bibliotekari-er kunde ha svårt att nå varandra. Hon menade att det var svårt att ändra rutiner och läraren var van vid att bibliotekarien var någon de kontaktade när de behövde böcker i ett ämne. Trots det sade hon:

man får ju kämpa på, göra sig synlig ... man kan ju sitta som en spindel och vänta in också, men jag tror inte man vinner så mycket på det i längden, det går ju inte att börja med eleverna, man måste börja med lärarna om man ska komma någon vart pedagogiskt.

Bibliotekarierna talade om problem med att nå ut till lärarna och få kontakt med dem, men lärarna verkade inte uppleva några sådana svårigheter.

Anna kände till ungefär hur de lärare som använde biblioteket mycket lade upp sin undervisning och de visste i stora drag vad som fanns på biblioteket. Hon satsade mer på de lärare som hon tyckte var "säkra kort" och försökte utveckla dessa kontakter. Hon sade:

Vi är inte på något sätt självskrivna att vi ska vara med och det är ju sorgligt tycker jag, i arbetslaget och i planering. Man får ju vara glad om lärarna kommer några dagar i förväg och berättar att nu ska vi arbeta med detta. Anna menade att hon skulle kunna fungera bättre pedagogiskt om hon fick veta i förväg

vad eleverna skulle arbeta med så att hon var förberedd.

Både Maria och Anna skulle vilja ha ett samarbete kring en uppföljning av bibliotekskunskapen där eleverna arbetar med ett ämne och använder biblioteket. De hade försökt lyfta fram detta förslag varje år. "Att bibliotekarien blir integrerad i lärarens undervisning och tvärtom det är ju önskvärt", sade Anna. Ingrid menade att hon egentligen inte hade så stort behov av att vara med på planeringsstadiet och få veta i förväg vad lärarna kommer att arbeta med, eftersom det på grund av bibliotekets storlek och närheten till stadsbiblioteket inte brukade vara svårt att få tag på material. De flesta lärare sade till i god tid om det gällde svårare uppgifter, som t.ex. att välja ut lämplig skönlitteratur kring ett tema.

Anna och Ingrid skulle vilja att biblioteksundervisningen följdes upp inför specialarbetet, men Ingrid var inte lika angelägen nu som för ett par år sedan, eftersom hon menade att lärarna ofta var duktiga på informationssökning och när det var dags för specialarbetet hade eleverna hunnit lära sig ganska mycket under åren. Samarbetet mellan lärare och bibliotekarier verkade ske på lärarnas villkor. De kunde bestämma om de ville samarbeta eller inte och det verkade som om bibliotekarierna hade relativt lite att säga till om i frågan.

Lärarna och en av bibliotekarierna var rökare, och mötena i rökrummet var en viktig informell kontakt. Anders sade att han fick höra tips och nyheter som rör biblioteket där. Magnus ansåg att det fanns ett formellt samarbete med bibliotekarierna angående biblioteksundervisningen och ett informellt samarbete som innebar att han fick hjälp med att finna litteratur eller information till sin undervisning. Han funderade på att försöka hitta bättre samverkansformer med bibliotekspersonalen, men trodde att det skulle krävas mer personal om de skulle delta i undervisningen, eftersom de hade så mycket att göra med basinformation och att hjälpa eleverna i biblioteket.

Erik sade att han samarbetade med bibliotekarierna, men att det varierade. Tidigare talade han oftare om vad eleverna skulle komma att arbeta med under en tidsperiod. Han menade att man inte behövde samarbeta så mycket om personalen är duktig, vilket visar en annan möjlig betydelse av samarbete: att hålla efter, eller försöka styra i en viss riktning. Erik sade att de skulle komma att behöva mer hjälp av varandra när undervisningen ändras mot ett mer undersökande arbetssätt.

Anders ansåg att det fanns ett samarbete och att lärare och bibliotekarier träffades regelbundet. Han framhöll servicefunktionen och tips från bibliotekarier. Han tyckte inte att han hade tillräckligt med tid att söka litteratur och hålla koll på utgivning, och menade att det var bra att kunna få hjälp med det. Han verkade inte se någon anledning till ett fördjupat samarbete: "jag tycker vi ändå har en bra professionell inriktning, det är ju ändå mina ämnen som är huvudsak och dom jobbar ju med bibliotek, även om det är med kunskap och information". Anders menade att ett samarbete måste hållas på en hög nivå, på så sätt att de båda parterna bör vara rutinerade och kunniga, så att inte den ene fungerar som vägledare istället.

Bibliotekariernas beskrivning av sin verksamhet passade in på nivåerna två till sju i Loertschers taxonomi med bibliotekariens perspektiv. Nivåerna två och tre innebär kortfattat att det finns ett väl fungerande bibliotek som elever och lärare kan använda sig

av på egen hand eller med hjälp av bibliotekarien. På nivåerna fyra till sex beskrivs ett samarbete kring undervisningen som är informellt och spontant. Bibliotekarien kommer med tips och idéer. Läraren kan även be bibliotekarien tillhandahålla material inför ett moment i undervisningen, t.ex. en projektuppgift.

På nivå sju försöker bibliotekarierna få lärare och elever att upptäcka bibliotekets möjligheter. Två av de intervjuade bibliotekarierna var intresserade av att utöka samarbetet ytterligare och integrera biblioteksundervisningen i ämnesundervisningen som det beskrivs på de högre nivåerna i taxonomin. Nivå ett innebär att biblioteket inte är inblandat alls i undervisningen (Loertscher 1988, s 9ff). Det stämmer inte på verksamheten som helhet, men det fanns lärare på den undersökta skolan som inte använde sig av biblioteket. Arbete enligt nivåerna tre och fyra verkade vara vanligast.

Lärarnas användning av biblioteket passade in på nivåerna ett till sex i lärarens taxonomi. På de första två nivåerna använder sig läraren av läromedel eller eget material i undervisningen. På nivå tre lånar läraren material för att använda i undervisningen och på nivå fyra tipsar bibliotekarien om hur material kan användas i undervisningen. På nivå fem används biblioteket för att berika undervisningen och är ett komplement till undervisningen men inte en del av den. Slutligen på nivå sex förklarar läraren hur han kommer att arbeta och ber bibliotekarien om hjälp, t.ex. med att tillhandahålla lämpligt material (ibid, s 23ff).

Lärarna använde oftast biblioteket som på nivåerna ett till tre, medan nivåerna fem och sex verkade vara ganska ovanliga. Elevernas användning av biblioteket redovisas i en egen taxonomi som inte tas upp uppsatsen. Det kan dock tilläggas att lärarna planerade undervisningen så att eleverna fick möjlighet att träna sig i att söka information i biblioteket i anslutning till självständiga uppgifter. Lärarna var nöjda med situationen som den var och uttryckte ingen önskan om förändring. Beskrivningen av samarbetet mellan lärare och bibliotekarier med hjälp av Loertschers taxonomi är min tolkning av vad de intervjuade har berättat. De har inte själva fått tala om vilka nivåer i taxonomin de brukar arbeta på. Resultaten från uppsatsens intervjuundersökning stämmer väl överens med Hedenströms undersökning när det gäller samarbete mellan lärare och bibliotekarier. Ett informellt, spontant samarbete var vanligast (Hedenström 1997, s 17ff).

Den litteratur som jag har använt i min uppsats är samstämmig ifråga om vikten av att elevernas träning i informationsfärdigheter integreras i ämnesundervisningen, eftersom eleverna har svårt att föra över sina kunskaper till de situationer där de ska tillämpa dem om biblioteksundervisningen sker separat. Flera författare, bl.a. Loertscher, menar att bibliotekarien bör delta i hela inlärningsprocessen, d.v.s. vid planering, genomförande, redovisning och utvärdering av elevernas arbete, vilket kräver ett nära samarbete mellan lärare och bibliotekarier (1988, s 9ff).

### **Sammanfattning**

Lärarna var mycket nöjda med de kontakter de hade med bibliotekarierna och menade att det fanns ett samarbete. Bibliotekarierna räknade inte referensarbete och informella möten som samarbete, och ansåg därför att det inte fanns något samarbete med samhällskunskapslärarna. Till skillnad från lärarna tog bibliotekarierna upp olika problem som utgjorde hinder för ett samarbete, bl.a. skolans storlek och svårigheten att få kontakt med lärarna. Det betyder dock inte att bibliotekarierna var mer kritiska till samarbete än vad lärarna var.

Två av bibliotekarierna skulle vilja att en del av biblioteksundervisningen genomfördes integrerad i ämnesundervisningen. De hade fört fram detta förslag till lärarna utan att möta något gensvar. Bibliotekarierna var alltså mer positiva än lärarna till ett utökat samarbete och det var förmodligen en anledning till att bibliotekarierna tog upp problem i sammanhanget. Lärarna, som var nöjda med det existerande kontakterna yrkena emellan, lade inte märke till de svårigheter bibliotekarierna såg. Resultatet bekräftar tidigare studier som visat att bibliotekarier förhöll sig mer positiva till samarbete än lärare (Juhlin Svensson 1998, s 53f).

I litteratur som tar upp utveckling av elevers informationsfärdigheter betonas vikten av att biblioteksundervisningen integreras i skolans ämnesundervisning. Flera författare anser att det bör finnas ett nära samarbete mellan lärare och skolbibliotekarier (Kuhlthau 1994; Limberg 1993; Loertscher 1988).

### **5.3 Uppdelning av arbetsuppgifter**

Samhällskunskapsläraren och gymnasiebibliotekarien har ett möjligt gemensamt verksamhetsområde i uppgiften att lära eleverna informationsfärdigheter. Arbetsfördelningen mellan de intervjuade bibliotekarierna och lärarna inom verksamhetsområdet går att beskriva ganska tydligt. Några uppgifter arbetade båda yrkesgrupperna med, men uppgiften sköttes då i huvudsak av den ena professionen. Biblioteksundervisningen var uppdelad på två tillfällen under elevernas första termin på skolan. Den ingick i svenskämnet och det var bibliotekarierna som höll i den.

En mycket stor del av bibliotekariernas arbete bestod i att hjälpa eleverna med deras informationssökning. De försökte vara pedagogiska i möten med eleverna och lära dem hur de kunde gå tillväga. Ibland hjälpte även lärarna eleverna att söka information, men de hade själva uppfattningen att det oftast var bibliotekarierna som gjorde det. Bibliotekarierna hann oftast inte med att tala med eleverna om värdering av källor, utan bibliotekarier och lärare var eniga om att det föll på lärarens lott att ta upp det. Anna sade dock att hon i biblioteksundervisningen brukade uppmärksamma eleverna på vikten av att ha ett kritiskt förhållningssätt till källor.

Om man ser till de intervjuade bibliotekariernas och lärarnas anspråk på arbetsuppgifter, så menade Anna att källkritik skulle komma att bli ett viktigt inslag i biblioteksundervisningen och hon och Maria skulle vilja att biblioteksundervisningen vid något tillfälle integrerades i ämnesundervisningen. I övrigt verkade de intervjuades åsikter stämma ganska väl överens med deras dåvarande situation som de beskrev den.

Både de intervjuade bibliotekarierna och lärarna var osäkra på om det fanns formulerat vem som hade ansvaret för att eleverna når, eller kommer en bit på vägen mot, de mål i *Lpf 94* som gäller informationssökning. De hade olika åsikter om vem som hade ansvar, och vad de ansvarade för. Ingrid sade: "man ser det inte på skolan som så främmande att man antecknar om det". Det antogs alltså skötas av sig självt och ingå naturligt i undervisningen. Hon trodde att man räknade med att samhällskunskapslärarna skötte det, men de intervjuade samhällslärarna verkade inte ägna så mycket tid åt att hjälpa eleverna med informationssökning. De sade att det främst var bibliotekarierna som hjälpte eleverna med det. Anna ansåg att svensklärarna var ansvariga eftersom det ingick i deras ämne. Förvaltningschefen hade talat med bibliotekarierna om att ge utrymme för de elever som inte läste samhällskunskap så att de fick en viss vana vid datorer och informationssökning.

Lärarna kände inte till någon bestämmelse om ansvarsfördelning. Magnus menade att läraren och bibliotekarien delade ansvaret för biblioteksundervisningen och läraren ansvarade för bearbetning av materialet. Erik sade att det av tradition var bibliotekarien som höll i biblioteksundervisningen, men att det inte hade varit lika självklart vem som skulle undervisa i sökning via Internet. Anders menade att utbildningschefen var ytterst ansvarig, och att svenskläraren hade huvudansvaret, men att han själv ansvarade för sina ämnen. Han tyckte att det vore det bra att ha "ett samlat grepp och att det är någon ämneslärare som har yttersta ansvaret". I så fall tyckte han att svenskläraren låg närmast till hands.

Enligt läroplanen och kursplanen i samhällskunskap har lärarna huvudansvaret. Det behöver dock inte betyda att det måste vara lärarnas uppgift att hjälpa eleverna utveckla färdigheter i informationshantering, utan att det är de som ska möjliggöra en sådan utveckling. Det verkade inte finnas någon ytterligare formulering om ansvarsfördelning gällande träning av elevernas informationsfärdigheter än läroplanens. Det skulle kunna betyda att det ingick naturligt i undervisningen, som Ingrid sade, men det skulle också kunna betyda att man inte lade så stor vikt vid sådana kunskaper att man uppmärksammade dem särskilt.

Det rådde en viss osäkerhet och delade meningar om vem som egentligen ansvarade för vad, men både lärare och bibliotekarien hade bestämda åsikter om vad som i praktiken ingick i, och borde ingå i deras arbetsuppgifter. Ingrid som var vikarierande chef för skolbiblioteket hade själv utformat sin arbetsbeskrivning och hon valde medvetet bort en formulering om ansvaret för elevernas utbildning. Eftersom biblioteket inte hade några egna undervisningstimmar och var beroende av att lärarna avsatte tid för biblioteksundervisningen, tyckte hon inte att hon kunde ansvara för dess genomförande.

Hon ansåg också att läraren hade ansvar för att utforma undervisningen på ett sådant sätt att eleverna får behov av att söka information. De intervjuade samhällskunskapslärarna handledde eleverna till en viss del i den datasal som tillhörde deras institution, men vid svårare frågor skickade de eleverna till bibliotekarierna och Ingrid menade att det var precis vad de skulle göra. Om biblioteket hade mer personal skulle hon ha kunnat tänka sig att vara med och handleda eleverna när de sökte information i samhällskunskaps-institutionens datasal.

De intervjuade bibliotekarierna arbetade mycket med att hjälpa eleverna med informationssökning i biblioteket. Maria sade att biblioteksundervisning och hjälp med att visa sökvägar i biblioteket var vad de hann med att göra. Eftersom skolan hade så många elever var det svårt att få tid till att ägna längre stunder åt eleverna. Hon hoppades att läraren arbetade med den källkritiska delen. Ingrid ansåg att bedömningen av källorna och diskussion om tankesätt hörde till lärarens roll. Anna menade att källkritik var mycket viktigt och sade: "det kommer vi att trycka ännu mer på i framtida biblioteks-kunskap". Hon ansåg att det var lätt att visa på problem vid en genomgång av sökning på Internet, t. ex. genom att berätta att det fanns 50 webbplatser som utgav sig för att tillhöra SJ innan deras egen sida hade publicerats.

Ingrid och Maria ansåg båda att utvärderingen av elevernas arbete måste höra till lärarens uppgifter eftersom de aldrig såg slutresultaten av elevernas arbete. "Då vet man ju inte, förstod de, tog de rätt, tog de fel, vad gjorde de?", sade Maria. Hon berättade att

bibliotekarierna hade talat om att de skulle vilja se vad eleverna gör med sitt material, särskilt specialarbetena som de hjälpte eleverna mycket med. Ingen av lärarna nämnde utvärderingsarbete, vilket skulle kunna bero på att de ansåg att utvärderingen självklart hörde till deras uppgifter.

Bibliotekarierna var överens med två av lärarna om att de var bättre lämpade än lärarna att hålla i biblioteksundervisningen. Den tredje läraren berörde inte frågan. Anna sade: "jag skulle bli hemskt besviken om lärarna höll i den kursen helt och hållet och aldrig kom till biblioteket, eller tillfrågade oss som jobbar praktiskt med det hela tiden". Erik sade: "Jag tycker jag ska ju alltså inte gå in och ta det här med Boksök och ArtikelSök och såna saker när det är någon som kan det bättre, därför att dom bitarna är biblioteks-personalen experter på".

Erik och Magnus talade båda om att det fanns vissa gränser för uppdelningen av arbetsuppgifter på skolan. Erik sade: "det finns alltså en massa ska vi säga outtalade gränser tycker jag i dom här sammanhangen". Bibliotekskunskapen hade traditionellt hört till bibliotekariernas uppgifter, men det hade inte varit lika självklart vem som skulle undervisa i sökning på Internet. Under det föregående läsåret begärde skolledningen att arbetslagen skulle ta hand om en kurs i informationsteknik för eleverna där det ingick ganska mycket informationssökning och både Erik och Magnus var missnöjda med det. "Där kände vi oss väldigt hjälplösa eftersom det var nytt och vi inte var så duktiga själva", sade Magnus.

Trots att det står i kursplanen för samhällskunskap att eleverna ska få träna sig i bl.a. sökning och värdering av information, så var de intervjuade lärarna inte intresserade av att ha särskild undervisning i informationssökning. De verkade inte heller lägga ner så mycket tid på att hjälpa eleverna med just den delen av arbetet.

Anders menade att både lärare och bibliotekarier kan fungera som katalysatorer för elevernas arbete med att söka och värdera information. Inför ett längre arbete eller specialarbete brukade Anders tala med eleven om den funna litteraturens relevans för problemställningen. När han hjälpte eleverna handlade det ofta om att ge tips om bra adresser på Internet, eller att föreslå när det kunde vara dags att avsluta en sökning och gå vidare i arbetet. Han menade då bara datorbaserad informationssökning via nätverk eller på CD-rom, inte i biblioteket eller dess katalog. Anders trodde att han kunde lära eleverna en del om urval och att han har nytta av sin yrkeserfarenhet och yrkeskunskap.

Magnus ansåg att det fanns en gräns mellan bibliotekariens och lärarens arbetsområden som han trodde att även bibliotekarien upplevde. Denna uppdelning innebar att bibliotekarien arbetade mycket med informationssökning och att läraren skötte källkritiska övningar och diskussioner på lektionstid. När eleven hade hittat material bearbetade eleven det med hjälp av läraren och de diskuterade om det var relevant för frågeställningen.

Senare i intervjun sade Magnus lite motsägelsefullt att de elever han handledde ibland talade med bibliotekarien om sina specialarbeten. Han trodde att det var mycket givande för dem att få synpunkter från olika håll så att de inte blev så auktoritetsbundna och bara lyssnade på honom, eftersom det var han som satte betygen. Han menade att bibliotekarien var en bra samtalspartner, eftersom "ofta inom ämnesgruppen så är man

ju lite insnöad, man har läst samma saker ... och det är ju bra också för elevernas skull då va, att de kan gå och checka av med någon som är utanför."

Att Magnus talade om bibliotekarien som "någon som är utanför" visade att de intervjuade bibliotekarierna inte ingick naturligt i lärarnas arbetsgrupper, till skillnad från skolbibliotekarien i Donham van Deusens studie som var en accepterad medlem i lärarkollegiet på den undersökta skolan. Hon var en "insider". Eftersom hon inte var en av de undervisande lärarna var hon även en "outsider" som kunde bidra med sitt unika perspektiv och få lärarna att tänka i nya banor. I arbetet med planering inför undervisning förtydligade lärarna sina tankar både för sig själva och för bibliotekarien (Donham van Deusen 1996, s 229ff). Både Magnus och Donham van Deusen ser bibliotekariens möjlighet att bidra med ett eget perspektiv som något positivt.

Även Limberg menar att det finns fördelar med att yrkesgrupper har olika perspektiv och kunskaper. Hennes resonemang gäller samarbete mellan yrkesgrupper i skolan för att utveckla skolbibliotekets verksamhet (1996, s 24f). Varken Limberg eller Donham van Deusen nämner betydelsen av bibliotekariens roll som "outsider" vid kontakter med elever, men det kan alltså vara en poäng att bibliotekarien och läraren har olika perspektiv även vid sådana tillfällen.

Erik ansåg liksom Magnus att bibliotekarien främst hade hand om informationssökning, att hjälpa eleverna att hitta vägar att söka på och att hitta relevant material, men han menade också att lärare och bibliotekarier kunde hjälpas åt med det. I undervisningen i samhällskunskap och historia fick eleverna träna sig att tänka kritiskt med hjälp av lärarna. Till skillnad från Magnus gjorde Erik inte en så kraftig avgränsning mellan yrkesgrupperna. Enligt honom hade bibliotekarien och läraren egentligen samma uppgift och han såg ingen större skillnad, men han sade att han hade mer tid att träna kritiskt läsande med eleverna än vad bibliotekarierna hade. Han tyckte inte att bibliotekarien skulle behöva påminna eleverna om att de läste partsinlagor. Erik sade också att lärare och elever var mycket beroende av bibliotekspersonalen eftersom eleverna arbetade mycket på egen hand, t. ex. med specialarbetet. Han träffade dem för handledning och gav en del tips, men resten fick eleverna göra själva.

Enligt kursplanen i samhällskunskap ska eleverna få träna sina färdigheter i att finna, göra urval bland och värdera olika källor. Det står inte uttryckligen att det är just samhällskunskapslärarna som ska lära eleverna informationssökning, men det vore lätt att tolka betydelsen så. Trots det verkade de intervjuade lärarna inte vara så ivriga att ta hand om den del av uppgiften som rör sökning av information. Två av lärarna var missnöjda med att de blev ålagda att hålla i en kurs i informationsteknik där det ingick informationssökning. De tyckte inte att de hade tillräckliga kunskaper, och de verkade se kursen som något utanför deras ordinarie uppgifter. De intervjuade lärarna verkade inte tycka att undervisning i informationssökning hörde till deras huvudsakliga arbetsuppgifter. Lärarna beskrev istället undervisning i informationssökning som bibliotekariens uppgift och de verkade inte vilja konkurrera med bibliotekarierna om den.

När det gällde lärarnas ämnesundervisning däremot, så var de inte lika villiga att låta bibliotekarierna delta i arbetet. Två av bibliotekarierna ville prova att integrera biblioteksundervisning i ämnesundervisningen, vilket skulle innebära att de deltog i undervisningen, men lärarna använde hellre bibliotekarien som en serviceperson. En för-

klaring kan vara att lärarna försvarade sina arbetsuppgifter och sin lärarkompetens. De ville inte förlora mark till bibliotekarierna, utan såg dem hellre som något separat från undervisningen som visserligen underlättade och möjliggjorde ämnesundervisningen, men som inte deltog aktivt i den.

Inom en organisation förhandlas det enligt Abbot ofta fram en arbetsfördelning som inte stämmer med den formella beskrivningen av arbetsfördelningen (ibid, s 65). Så var fallet på den undersökta gymnasieskolan, eftersom det var lärarna som hade ansvar för att eleverna fick utveckla sina färdigheter, men i verkligheten delade lärare och bibliotekarier på uppgiften.

Min undersökning bekräftar till stor del Gustafssons resultat som visade att bibliotekspersonalen främst deltog i den del av elevens arbete som bestod av informationssökning. Övriga delar av inlärningsprocessen var lärarnas ansvar. Ibland hjälpte dock bibliotekspersonalen i hennes studie eleven att formulera frågor och planera sitt arbete, till skillnad från bibliotekarierna i min undersökning (Gustafsson, H. 1999, s 45f). Gustafsson och Hansens studie visade, liksom min undersökning, att bibliotekarien fungerade som handledare för eleverna när hon hjälpte dem med informationssökning i biblioteket och dess katalog. I samband med biblioteksundervisningen talade hon om vikten av att ha ett kritiskt förhållningssätt till källor, vilket även en av bibliotekarierna i min undersökning gjorde.

Undervisningen i sökning på Internet och CD-ROM var lärarnas uppgift på den skola Gustafsson och Hansen studerade. Den uppdelningen fanns inte på den skola jag undersökte, men de intervjuade lärarna hade haft undervisning i datorbaserad informationssökning som inte hade någon anknytning till biblioteksverksamheten. (Gustafsson, C. & Hansen, J. 1999, s 31ff, 54ff).

Kuhlthau beskriver informationssökning inför en uppgift som en process. Den "rena" informationssökningen är bara en del av arbetet i informationssökningsprocessen, som även bl.a. innebär att formulera och precisera ämnesområdet för uppgiften och att tolka den funna informationen (Kuhlthau, s 41ff). Om handledningen av eleverna delas upp i ren informationssökning och övriga informationsfärdigheter förlorar man en helhetssyn på elevernas inlärningsprocess.

### **Sammanfattning**

Det fanns inte någon beskrivning av ansvarsfördelningen inom verksamhetsområdet på den undersökta skolan, vilket innebär att formuleringarna i läroplanen och kursplanen i samhällskunskap gäller. Enligt dem har lärarna huvudansvaret för att eleverna får möjlighet att utveckla sina färdigheter i hantering av information. De intervjuade lärarna och bibliotekarierna var osäkra på hur verksamhetsområdets formella ansvarsfördelning såg ut, men de gav en enhetlig bild av vilka deras faktiska uppgifter var inom det aktuella verksamhetsområdet. Både lärare och bibliotekarier hjälpte och undervisade elever i informationssökning, men uppgiften sköttes främst av bibliotekarierna, som även hade hand om den schemalagda biblioteksundervisningen. Även lärarna hade undervisat i datorbaserad informationssökning, eftersom ämnet ingick i en IT-kurs som de höll i.

Undervisningen i informationssökning var mer uppdelad mellan lärare och bibliotekarier än undervisning i övriga informationsfärdigheter. Det var i stort sett enbart

lärare som hjälpte eleverna med sovring, värdering och bearbetning av material, men det hände att bibliotekarierna tog upp frågan om värdering av källor eller diskuterade en självständig uppgift tillsammans med en elev. Den del av elevernas arbete som hade med redovisning och utvärdering att göra hörde till lärarens uppgifter. Arbetsdelningen på den undersökta skolan stämmer överens med resultaten från Gustafssons studie (1999, s 45f).

Lärarnas och bibliotekariernas anspråk på uppgifter inom verksamhetsområdet stämde oftast med deras faktiska arbetsuppgifter. Ett undantag var lärarnas missnöje med IT-kursen som antydde att de helst hade velat slippa den. Andra undantag var Annas åsikt att källkritik skulle komma att bli ett viktigare inslag i biblioteksundervisningen och hennes och Marias önskan om att en del av biblioteksundervisningen skulle integreras i ämnesundervisningen.

#### **5.4 Utbildning av lärare och elever**

Författarna till *Information power* menar att bibliotekarien bör erbjuda lärare och övrig personal möjligheter till att utveckla sina kunskaper i informationssökning och informationsteknik (1998, s 6). De intervjuade bibliotekarierna ville att lärarna skulle ha goda kunskaper i informationssökning och i att använda biblioteket. De arbetade aktivt för att utbilda lärarna, bl.a. genom att hålla kurser, men det fanns ett motstånd från lärarnas sida.

Ingrid berättade att de hade velat utbilda lärare tidigare. Först när de fick CD-rom på nätverk och sedan när Internet installerades. Trots närvaroplikt kom dock inte lärarna. "Nej, lärarna smiter precis som eleverna, det skulle man ju aldrig våga göra på någon annan kommunal tjänst", sade hon. Lärarna ville att någon från ortens högskola skulle undervisa dem, men Ingrid menade att det gällde så grundläggande kunskaper att hon själv hade kunnat genomföra kursen på ett bra sätt. Några år senare var någon av lärarna med på hennes biblioteksundervisning för eleverna, och efter det kom alla lärarna dit. Lärarna upplevde kanske deltagandet vid elevernas undervisning som mer informellt, eftersom bibliotekarien då främst undervisade eleverna.

Lärarnas krav på att en högskolelärare skulle undervisa dem kan tyda på att de inte såg bibliotekarierna som auktoriteter på informationssökning och informationsteknik. De kanske inte kände till vilka kunskaper bibliotekarierna hade. Det skulle även kunna vara en fråga om prestige, vilket kanske är mer troligt. Lärarna tyckte kanske att undervisningen skulle vara mer värd om en högskolelärare höll i den. Eftersom lärarna dessutom var vana att se bibliotekarien som någon som servade dem i deras arbete, kanske de hade svårt att se sig själva som bibliotekariens elever.

Situationen påminner om Eriks avdramatisering av vad han hade lärt sig om informationsteknik av bibliotekarien, som jag återkommer till senare. Trots detta fick bibliotekarierna mycket beröm av de intervjuade lärarna för sin skicklighet, och lärarna var eniga om att bibliotekarierna var mycket bättre än de själva på informationssökning. När intervjuerna gjordes hade tekniken funnits på skolan i ganska många år, och det är möjligt att lärarna med tiden hade ändrat uppfattning om bibliotekariernas kunskaper inom det området.

Om bibliotekarierna hade utbildning i pedagogik, skulle den kunskapen kanske legi-

timera bibliotekarierna som lärare i lärarnas ögon. Limberg skriver att amerikanska skolbibliotekarier ofta har en hög status på skolan, vilket beror på att de både har lärar- och bibliotekarieutbildning (1987, s 146f). Om bibliotekariens status på skolan blev högre skulle det kanske innebära att lärarna blev mer villiga att erkänna den utbildning de kan få av bibliotekarierna.

Anna sade att de planerade att erbjuda lärare en kurs i sökning på Internet. Hon menade att det var ett bra sätt att knyta kontakter och vinna förtroende och en möjlighet att marknadsföra sig som informationssökningsproffs. Anna menade att bibliotekarier är lite blygsamma och att de hämmas av att de är lite osäkra på sina kunskaper i informationsteknik. Hon tyckte att de behöver vara lite tuffare och marknadsföra sig bättre. Hon berättade om tillfällig projekt- eller ALU-anställd personal som kallades för IT-handledare och som har haft stor tilltro till sina kunskaper. De profilerade sig direkt och hjälpte till vid undervisning i biblioteket. De höll även i Internetundervisning och tyckt att de var bra på det, men bibliotekarierna tyckte "jaha, det var väl ingenting att komma med".

Biblioteksundervisningen var upplagd på samma sätt i skolans båda bibliotek. Den ingick i svenskundervisningen och var uppdelad på två tillfällen under elevernas första termin. Vid det första tillfället gick bibliotekarien igenom ordningsregler, SAB-systemet och böckernas placering i biblioteket för hela klassen. Sedan träffades bibliotekarien och eleverna i halvklass under 60 minuter och bibliotekarien gick igenom sökning med hjälp av datorer. Eleverna fick uppgifter att lösa där de kunde söka efter svar t.ex. i bibliotekskatalogen eller på Internet. Som nämnts tidigare skulle två av bibliotekarierna vilja att denna undervisning följdes upp i ämnesundervisningen och att eleverna fick arbeta med riktiga skoluppgifter, vilket är det arbetssätt som förespråkas av bl.a. Kuhlthau, Limberg och American Association of School Librarians.

Anna, som arbetade med eleverna på de yrkesinriktade programmen, trodde att det skulle vara bättre om hon kunde hålla biblioteksundervisningen i anknytning till deras kärnämnen i stället för i svenskämnet. Hon trodde att de skulle vara mer intresserade då och inte så rädda för att det skulle vara svårt att lära sig att använda biblioteket och söka information. När Ingrid hade sin ordinarie tjänst och arbetade med de yrkesinriktade programmen samarbetade hon vid något tillfälle med en svensklärare. Eleverna fick arbeta med uppgifter inom ett tekniskt ämne och Ingrid talade med eleverna om hur de kunde använda sig av biblioteket i sitt yrkesliv.

Anna trodde att biblioteksundervisningen i bästa fall resulterade i att eleverna insåg att de kunde söka mycket information på egen hand som de kunde använda till att få kunskaper. Hon ville få dem att tro på sin förmåga och väcka deras självförtroende. Hon berättade om ett positivt minne från biblioteksundervisningen, då en vuxenstuderande fick en "aha-upplevelse" och sade: "åh, nu förstår jag hur det ligger till, nu känner jag att jag kan doktorera." Anna tyckte att skolbibliotekariens yrke innehöll mycket pedagogik och var det som hon var mest intresserad av i sitt arbete. Hon funderade mycket på hur den exemplariska biblioteksundervisningen skulle kunna se ut. Som nämnts tidigare ansåg hon att bibliotekarien och läraren hade samma mål och att de skulle kunna jobba sida vid sida och integreras i varandras verksamhet.

Det var inte bara vid schemalagda tillfällen bibliotekarierna undervisade eleverna. Bibliotekarierna ägnade den största delen av sin arbetstid åt referensarbete i biblioteket

och de talade då ofta med eleverna om tillvägagångssätt vid informationssökning, istället för att bara plocka fram material. Bibliotekarierna som deltog i Malmström och Steins undersökning hade ett annat synsätt. De såg på sig själva mer som en person som ger upplysningar än som en handledare för eleverna (Malmström & Stein 1989, s 7).

Det verkar som om det har skett en utveckling av bibliotekariens roll som informationsförmedlare. Bibliotekarien förser inte bara eleverna med material, utan lär dem även sökteknik.

Ingrid tyckte att hennes arbete hade stora likheter med att stå i informationsdisken på ett stadsbibliotek, men med skillnaden att hon hade mer tid för låntagarna. "Man kan på ett annat sätt be dom komma tillbaka, man kan handleda dom under tiden ... man har en helt annan återkoppling än vad man har i ett vanligt bibliotekariearbete", sade hon. Enligt Maria handlade deras biblioteksverksamhet nästan uteslutande om ren informationssökning och att handleda elever i deras sökning.

### **Sammanfattning**

Bibliotekarierna ägnade en mycket stor del av sin arbetstid till att undervisa och handleda eleverna i informationssökning. De försökte vara pedagogiska i möten med elever, både vid den schemalagda undervisningen och när eleverna sökte information i biblioteket.

Bibliotekarierna skulle även vilja hålla kurser för lärare i informationssökning och i att använda informationsteknik. Lärarna hade trots närvaroplikt uteblivit från tidigare kurser i informationssökning som erbjudits dem, men de hade däremot frivilligt deltagit vid elevernas biblioteksundervisning. De intervjuade lärarna ansåg att bibliotekarierna var mycket skickliga i sitt yrke, men de verkade inte vilja se sig själva som bibliotekariens elever.

## **5.5 Förhållandet mellan bibliotekarie- och lärarprofessionerna**

Flera författare menar att biblioteksundervisningen bör integreras i den vanliga undervisningen och att både läraren och bibliotekarien bör delta i hela inlärningsprocessen. Läraren och bibliotekarien har alltså en gemensam uppgift i att lära eleverna informationsfärdigheter. Författaren till *Skolbiblioteken i Sverige* argumenterar för att skolbibliotekarierna bör ha utbildning i pedagogik och att lärarna bör ha utbildning i informationssökning och i hur de kan använda biblioteket i undervisningen. Hon menar att lärar- och bibliotekarieyrkena kan sägas närma sig varandra, eftersom de båda allt mer inriktas mot handledning av elevernas undersökande arbete.

Lärarens och bibliotekariens gemensamma ansvarsområde och utbildning inom det andra yrkets traditionella kompetensområde innebär inte att gränserna mellan dem kommer att bli mer otydliga. Författaren anser tvärtom att yrkena skulle behöva bli mer specialiserade (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 86, 90f). Även Kuhlthau och Limberg talar om olika perspektiv och olika uppgifter. Kuhlthau menar att läraren och bibliotekarien bidrar med olika kompetens och har hand om olika uppgifter i samarbetet kring biblioteksundervisningen (1994, s 151). Enligt Kuhlthau och Limberg har det visat sig vara en fördel att lärare, bibliotekarier och skolledning kan bidra med olika perspektiv vid ett samarbete kring utveckling av biblioteksverksamheten (Kuhlthau 1993, s 11, 16; Limberg 1996, s 24f). Även Donham van Deusen anser att det är en fördel att skol-

bibliotekarien kan bidra med ett unikt perspektiv i samarbete med lärarkollegiet (1996, s 229ff).

I bibliotekariernas yrkesetiska riktlinjer står det att bibliotekarien ska vara tydlig i sin professionella roll (*Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarierna* 1998). I ett nära samarbete mellan lärare och bibliotekarierna är det förmodligen en fördel om de båda professionerna är tydliga i sina yrkesroller för att undvika missförstånd som kan leda till att en profession känner sig hotad av en annan. Kuhlthau menar att det har visat sig vara viktigt att deltagare i ett arbetslag har tydligt definierade roller och att de respekterar varandras yrkeskunskap (1993, s 11, 16).

Anna trodde inte att förhållandet mellan lärar- och bibliotekarieprofessionerna hade ändrats. Hon kunde inte peka på något konkret, men sade att bibliotekarierna "möjligtvis kan ... bli betraktade som pedagogiska, men vi är inte på något vis självskrivna ... i arbetslaget och i planering". Maria hade inte upplevt någon förändring personligen, men hon menade att det i samtal med kollegor hade kommit fram att gränserna hade suddats ut mellan yrkesgrupperna, och att biblioteket ingick i undervisningen istället för att stå för sig självt. Hon nämnde en diskussion inom facket om att skolbibliotekarierna kanske borde tillhöra lärarnas fackföreningar istället för biblioteks-personalens för att få mer inflytande på skolan. Ingrid, som hade betydligt längre yrkes-erfarenhet än Anna och Maria, tyckte sig ha märkt en förändring:

idag så utbildar samhällslärarna här då sina elever i informationssökning på ett helt annat sätt än vad de gjorde tidigare, och jag arbetar då mer alltså då med vad ska vi säga en pedagogisk bit, inte bara plocka fram ... det har jag inte tänkt på.

Magnus och Erik jämförde dagens situation med hur skolbiblioteket fungerade när de började arbeta som lärare. Då rörde verksamheten främst skönlitteratur och det var en svensklärare som hade hand om biblioteket. Det fanns en del referenslitteratur på skolan, men den var placerad på de olika institutionerna. Magnus sade att det tidigare fanns mycket tydliga statusgränser och ett revirtänkande på skolan som han trodde höll på att lösas upp allt mer. Bibliotekarierna hörde till de yrkesgrupper som hade låg status, vilket avspeglades i lönerna. Han sade att det kanske lever kvar fortfarande i lönerna, men att lärarna hade fått det så mycket sämre att skillnaderna höll på att jämnas ut.

Även Ingrid talade en del om skolans hierarki. "Här är ju en hierarki och lärare brukar vara ganska medvetna om det, vad den ene eller den andre gör och vad de har för utbildning och så vidare", sade hon. Som vikarierande chef för biblioteket satt hon i ledningsgruppen för skolan, vilket hon tyckte att det hade visat sig vara mycket bra att göra. I samband med att hon berättade om sin titel, som hon själv döpt till 1:e bibliotekarie, sade hon att det var mycket viktigt inom resten av skolan vad man kallar sig, t.ex. gentemot rektorerna.

Magnus menade att det egentligen inte fanns någon större skillnad mellan yrkena. Det som var typiskt för bibliotekarien var kontakten med många olika elever, medan lärarna träffade en begränsad grupp regelbundet under en längre tid. "Men när det gäller samtal mellan elever och bibliotekarien och läraren så tror jag att det är ungefär detsamma, att man håller på med något, eller undrar över något, eller att man söker något", sade han. Magnus trodde att eleverna hade uppfattningen att bibliotekarien var duktigare än vad

han var på informationssökning. Han menade att det fanns stora likheter mellan yrkena, men att de ändå kompletterade varandra.

Enligt Anders var lärare och bibliotekarier i grunden ofta humanister i ordets allmänna betydelse, inte som utbildningsbakgrund. Han tyckte att det var viktigt att hävda varje yrkesgrupps professionalism och sade: "Vi sysslar ju med information båda två, men man får inte ... bara för att vi går in i informationssamhället ... tvärtom ... då ska vi ha ännu duktigare bibliotekarier, ännu duktigare lärare".

Erik ansåg att det kunskapsökande arbetet var en sak som var gemensam för de båda yrkesgrupperna. "Där håller vi nu på med samma sak egentligen, det här att försöka hjälpa eleverna att hitta kunskaper, formulera frågeställningar o.s.v., att hitta olika vägar för att lösa problem", sade han. Han menade att lärar- och bibliotekarierykena hade närmat sig varandra mycket sedan 70-talet och trodde att det berodde mycket på att arbetssätten hade förändrats mycket. Nu hade bibliotekarien och läraren pedagogiska diskussioner om litteratur och läraren kunde ge tips om lämplig utformning av moment i biblioteksundervisningen.

### **Sammanfattning**

Författaren till *Skolbiblioteken i Sverige* anser att lärare och bibliotekarier har ett gemensamt arbetsområde i att utveckla elevernas "informationskompetens". Hon menar även, liksom Limberg, att de båda yrkena kan komma att behöva fördjupa sina redan existerande yrkeskunskaper.

De två yngre bibliotekarierna som intervjuades sade sig inte ha märkt någon direkt förändring själva, men Maria hade hört kollegor berätta om att gränser hade suddats ut mellan yrkena och att pedagogik och undervisning hade blivit en viktig del av bibliotekariens arbete. Ingrid som hade större erfarenhet av att ha arbetat som skolbibliotekarie tyckte att det hade skett en förändring. Både hon själv och lärarna handledde eleverna i deras informationssökning mer än tidigare och på ett annat sätt.

Två av lärarna såg mycket stora likheter mellan yrkena och två av dem menade att de båda professionerna kompletterade varandra. De nämnde inte sin egen lärarkompetens, men de talade om att bibliotekarien var bättre än de själva på informationssökning och övrig biblioteksverksamhet. En lärare såg yrkena som två skilda funktioner och menade att de behövde bevara och förbättra den yrkeskompetens de redan hade.

## **5.6 Yrkeskunskap**

Abbot menar att akademisk kunskap främst har ett symboliskt värde, vilket kan ifrågasättas, men han anser också att kunskapen har viktiga verkliga funktioner. I det akademiska arbetet kan professionen t.ex. ta upp nya problem som är lämpliga för forskning eller yrkesverksamhet och definiera professionens verksamhetsområde (Abbot 1988, s 40f, 52ff). Loertscher och Kuhlthau är två exempel på forskare som har diskuterat bibliotekariens roll och lämpliga arbetsuppgifter för professionen.

Inom svensk forskning har Kühne tagit upp skolbibliotekariens yrkeskunskap i sin avhandling, men det är inte huvudämnet för hennes studie. Hon ansluter sig till amerikanska riktlinjer för bibliotekariens utbildning från American Association of School Librarians och Association for Educational Communications and Technology. De anser

att skolbibliotekarien bör ha en magisterexamen eller motsvarande utbildning som innehåller utbildning i teknik, kommunikationsteori, pedagogik och biblioteks- och informationsvetenskap (Kühne 1993, s 57; *Information Power* 1988, s 59ff).

Bibliotekariens och lärarens kunskaper har även diskuterats i svenska rapporter. Författaren till *Skolbiblioteken i Sverige* menar att det är mycket viktigt att lärare har kunskaper i informationssökning och i att använda biblioteket i undervisningen. Hon anser också, liksom Hedenström m.fl., att bibliotekarier bör ha utbildning i pedagogik (Hedenström 1997, s 31; *Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 12). Dessa tillägg till de båda yrkesgruppernas utbildning skulle kanske kunna underlätta ett samarbete dem emellan.

Bibliotekariernas yrkesetiska riktlinjer talar om hur bibliotekarierna bör förhålla sig i sin egen professionella roll och i relationer med andra professioner. Bibliotekarier ska bl.a. upprätthålla och utveckla sin yrkesskicklighet. De ska också visa respekt för andra yrkesgruppers kompetens (*Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* 1998).

De intervjuade bibliotekarierna hade alla bibliotekarieutbildning från Bibliotekshögskolan i Borås. Ingrid hade arbetat som biblioteksassistent tidigare och Anna och Maria hade båda bakgrund som kulturvetare. De tyckte alla tre att det var viktigt att vara pedagogiska i möten med elever, men ingen av dem kände något behov av utbildning i pedagogik. Deras åsikter bekräftar Hedenströms undersökning som visade att behovet av en sådan utbildning kom på femte och sista plats när bibliotekarier rangordnade sitt kompetensbehov (1997, s 31).

Vid 1978 års undersökning däremot uppgav bibliotekarierna att de saknade pedagogisk erfarenhet och de efterfrågade fortbildning i pedagogik (*Gymnasieskolans bibliotek* 1978, s 29). En möjlig förklaring till denna förändrade uppfattning skulle kunna vara att bibliotekarierna arbetar mer som handledare och lärare nu än tidigare, och att pedagogiken därför ingår naturligt i arbetet. Det kan också vara så att inslagen av pedagogik har stärkts i utbildningar i biblioteks- och informationsvetenskap under 1980- och 90-talet.

Angående utbildning i pedagogik sade Maria: "Det är ju ingenting man känner som ett handikapp när man jobbar här, att man inte har 20 poäng pedagogik i ryggen ... det är ju vanligt sunt förnuft". De intervjuade bibliotekarierna kunde tänka sig att gå en kurs för att det var intressant eller roligt. Maria angav även en annan orsak: "kanske inte för att jag känner att jag behöver det men för att lärarna alltid har hävdad att det är de som har pedagogiken. Det är ju det som skiljer de olika yrkesrollerna åt".

Det verkade som om Maria delvis såg en utbildning i pedagogik som en möjlighet att kunna uttala sig om pedagogiska frågor med större auktoritet. Det är alltså ett "strategiskt" behov, snarare än ett behov av ny kunskap. Uttalandet påminner om Abbots uppfattning att akademisk kunskap visserligen fyller verkliga funktioner, men att dess värde egentligen är mer symboliskt än praktiskt (1988, s 52ff). Det symboliska värdet är nog inte alltid större än det praktiska, men det är säkert en mycket viktig del av kunskapens värde, t.ex. när bibliotekarierna hävdar sina och biblioteksverksamhetens intressen på skolan. Ett behov av ny kunskap behöver alltså inte ha samma orsak som ett behov av utbildning.

Ingrid och Maria hade gått flera kortare kurser i informationsteknik och Anna hade gått en kompletteringskurs på distans i ämnet på 20 poäng som Bibliotekshögskolan i Borås gav. Maria hade lärt sig mycket på egen hand eftersom hon var barnledig när Internet introducerades på hennes arbetsplats, och hon sade att hon skulle vilja gå någon ytterligare kurs. Det fanns tidigt tillgång till Internet i den undersökta skolans bibliotek och de hade legat långt framme i utvecklingen, så Ingrid kände inget direkt behov av mer utbildning inom området, eftersom hon hade varit med från början och lärt sig under tiden. Anna tyckte inte heller att hon behövde mer utbildning i ämnet, men menade att det var mycket viktigt att på egen hand följa med i utvecklingen för att kunna förnya och utveckla bibliotekets verksamhet.

Bibliotekarierna ansåg att lärare borde ha goda kunskaper i informationssökning. Ingrid menade att särskilt svensk- och samhällskunskapslärare borde ha ganska avancerade kunskaper, men de skulle inte behöva lära sig att arbeta som bibliotekarier. Enligt henne var merparten av samhällskunskapslärarna duktiga på informationssökning.

Anna skulle vilja att bibliotekarierna fick undervisa lärarna så att de blev så duktiga att de kunde vara "hjälpbibliotekarier eller använda oss som hjälplärare eller hur man nu vill uttrycka det när man jobbar sida vid sida". Hon sade att lärarna ofta inte var så bra på informationssökning, men att en del ändå uppskattade biblioteket. Andra kunde vara mer nonchalanta och inte bry sig om att lära sig sökteknik trots att de förväntade sig att eleverna skulle kunna söka material till sina arbeten. Trots att kunskaper i informationssökning är en mycket viktig del av bibliotekariernas yrkeskompetens verkade de intervjua bibliotekarierna inte oroliga för konkurrens från lärarna. De ansåg att lärarna borde ha goda kunskaper i informationssökning och de hade genomfört, och hade planer på att genomföra, utbildningar i ämnet för lärarna.

En av lärarna nämnde att han fick utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap på lärarhögskolan. De andra sade att de inte hade någon sådan utbildning. Erik och Magnus sade, som redan nämnts, att de upplevde att de saknade tillräckliga kunskaper för att hålla i kursen i informationsteknik. Magnus sade att han inte kunde så mycket om informationssökning och att han hade varit upptagen de gånger arbetsgivaren hade erbjudit utbildning på studiedagar. En del hade han lärt sig av bibliotekarien som hade undervisat lärare och elever. Han menade ändå att lärare borde kunna väldigt mycket och att de borde känna till bra databaser inom de egna ämnena. Anders hade gått några olika kortare datorutbildningar, men det mesta hade han lärt sig på egen hand. Han tyckte att kunskaper i informationssökning var mycket viktiga. "Den som kan hitta relevant information har nyckeln till framtiden", sade han.

Erik hade ingen utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap och tyckte inte att han saknade det eftersom han hade lärt sig en del under åren ändå. När jag nämnde förslag på att införa ämnet i lärarutbildningen sade han att det vore en bra idé. Han ansåg att lärarna måste ha någon form av utbildning i hur man söker information. De borde kunna lösa de uppgifter de ger sina elever, hitta i biblioteket och använda Internet. Erik hade gått en kortare kurs i informationsteknik på skolan och bibliotekarien hade haft genomgångar, "inte formella utbildningar, utan det är mer det här att man plockar av varandra", sade han. Han tyckte att hans kunskaper var tillräckliga, men han skulle vilja kunna mer. Genom att beskriva situationen som ett informellt kunskapsutbyte kollegor emellan skulle man kunna säga att han förringade bibliotekariens betydelse som lärare för lärarna.

När de intervjuade beskrev skolbibliotekariens kunskaper nämnde de även egenskaper. Bibliotekarierna menade att det var självklart att skolbibliotekarien skulle ha bibliotekarieutbildning. Maria tyckte att det var viktigt med allmänbildning, att följa med i tidningar och TV och vad ungdomar är intresserade av. Bibliotekarien borde även ha lätt för att "ta folk" och kunna prata med eleverna. När hon beskrev sina egna arbetsuppgifter talade hon också om att försöka avpassa material till elevernas behov och förmåga.

Ingrid menade att det var bra att ha en så bred utbildning som möjligt, men sade att de främst såg till personliga egenskaper när de anställde Anna och Maria, och de försökte inte komplettera deras utbildningar med varandra. Anna menade att det var viktigt att ha tid att hjälpa alla elever och inte bara mata dom med information. Hon framhöll den pedagogiska biten och vikten av att ha en väl fungerande biblioteks- och informations-sökningsundervisning. Anna tyckte också att bibliotekarien borde vara lyhörd och social. "Det är ju inte precis något sitta-i-hörnet-bakom-en-bokhylla-jobb", sade hon.

Även lärarna ansåg förmodligen att bibliotekarierna borde ha utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap, men de använde inte just de orden, utan talade om klassifikationssystem, som SAB-systemet är ett exempel på, informationsökning och att "kunna sitt bibliotek". Magnus tyckte att det var viktigt att bibliotekarien kan kommunicera bra med besökarna, skapa trivsel så att eleverna vill komma tillbaka och anpassa materialet till elevernas kapacitet och uppgifter. De borde också följa litteraturutgivningen. Anders tyckte att litteraturkunskaper var viktigast och att kunna ge låntagaren tips och idéer. Han tyckte inte att man skulle tappa "den genuine bibliotekarien" som förmedlar och främjar litteratur och kultur. Han betonade en bildande och fostrande funktion hos skolbibliotekarier.

Erik tyckte att skolbibliotekarien borde vara pedagogisk och ha förmåga att förklara saker. Han ansåg att det var bra om de hade kunskaper om skolan och skolans ämnen. Skolbibliotekarien behövde enligt honom också fantasi, kreativitet och förmåga att hitta lösningar.

### **Sammanfattning**

Lärare och bibliotekarier var överens om att bibliotekarien borde ha utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap. Flera av dem tog upp pedagogiska kunskaper, som t.ex. förmåga att tala med och förklara för elever och att kunna anpassa handledning och material till elevernas behov och förmåga, men de nämnde inte ordet pedagogik. Båda yrkesgrupper tyckte också att det var viktigt att lärarna hade goda kunskaper i informationsökning, både i biblioteket och via datorer. Detta ämne, samt utbildning i att använda biblioteket som en pedagogisk resurs, rekommenderas i *Skolbiblioteken i Sverige* som obligatorisk utbildning för lärarstudier (1999, s 12).

Flera författare förordar utbildning i pedagogik för bibliotekarier (jfr Hedenström 1997, Kühne 1993, *Skolbiblioteken i Sverige* 1999). De intervjuade bibliotekarierna kände emellertid inget behov av en sådan utbildning. Inte heller för bibliotekarierna som deltog i Hedenströms undersökning var pedagogisk utbildning en fråga av hög prioritet (1997, s 31). Enligt Maria brukade lärare hävda att pedagogiken var deras kompetens, och hon menade att det därför kunde vara bra med pedagogisk utbildning, vilket skulle kunna kallas ett strategiskt behov.

## **5.7 Gymnasiebibliotekarieyrket i professionernas system**

### **5.7.1 Professionellt arbete**

Enligt Abbot använder professionerna sina yrkeskunskaper för att lösa olika problem eller arbetsuppgifter. De problem gymnasiebibliotekarier löser är att intellektuellt och fysiskt möjliggöra tillgång till information, och att hantera och organisera dokument eller information åt den gymnasieskola de arbetar på. Professionerna gör anspråk på att ställa diagnos, att använda slutledning och att besluta om behandling av ett problem (Abbot 1988, s 40ff). Vid diagnostisering försöker skolbibliotekarien klargöra det problem som en lärare eller elev behöver hjälp med och samla relevant information som kan användas vid beslut om åtgärd. De intervjuade bibliotekarierna tillämpade diagnos när lärare och elever behövde hjälp med att söka information genom att ställa frågor till dem, t.ex. om hur de skulle använda informationen.

Vid behandling av lärares och elevers problem med att söka information överväger skolbibliotekarien olika möjliga sökstrategier och beslutar hur hon anser att problemet ska lösas. Om det inte är självklart vilken behandling som bör följa en diagnos använder skolbibliotekarien sig av slutledning för att överväga vilken sökstrategi som är mest lämplig för det aktuella problemet. Abbot menar att bibliotekarier hela tiden befinner sig i konkurrenssituationer och i förhandlingar om arbetsdelning, eftersom både bibliotekarien och klienten är delaktiga i arbetet med att bestämma vad som är relevant information (ibid, s 223). Gymnasiebibliotekariens klienter är lärare och elever och det är de som tillsammans med bibliotekarien bestämmer om den funna informationen är lämplig eller inte.

Eftersom de intervjuade lärarna utvärderade elevernas arbete var det främst de som slutligen bedömde om den funna informationen var lämplig att använda. Om de intervjuade bibliotekarierna hade deltagit i fler delar av elevernas inlärningsprocess hade de haft större kontroll över behandlingsmomentet i sin yrkesutövning. Jag har givit exempel på hur de intervjuade skolbibliotekarierna ställde en diagnos och sedan själva sökte efter information åt lärare och elever, men oftast visade bibliotekarierna hur eleverna själva kunde finna den information de behövde. Då gör bibliotekarien samma bedömningar som i det tidigare exemplet och eleven kan delta i bibliotekariens arbete med diagnos, slutledning och behandling, eller genomföra åtgärden som följer på behandling.

Abbot menar att professionerna tar upp nya problem som kan vara lämpliga för deras verksamhetsområde vid arbetet med diagnos, behandling och slutledning (ibid, s 59). De intervjuade bibliotekarierna menade att de oftast fungerade som handledare för eleverna när de sökte information, istället för att direkt plocka fram material. Ingrid, som hade arbetat som skolbibliotekarie en längre tid, hade märkt att hon hade börjat arbeta som handledare åt eleverna i deras informationssökning. Tidigare genomförde hon oftast sökningen åt dem. Man kan därför säga att hon i sitt arbete med diagnos, behandling och slutledning hade tagit upp en ny uppgift som innebar att hon undervisade eleverna i informationssökning när de bad henne om hjälp med att finna material.

### **5.7.2 Gymnasiebibliotekarieyrkets jurisdiktion**

Skolbibliotekarierna gör anspråk på sin jurisdiktion genom vad Abbot kallar arbetsplatsanspråk och allmänna anspråk. Arbetsplatsanspråken görs på gymnasieskolorna

och de allmänna anspråken görs bl. a. i tidskrifter för bibliotek och skola som t.ex. DIK-forum och Skolvärlden, där skolbibliotekariens yrkesroll har diskuterats i artiklar (jfr Jonsby & Müller 1996, s 14f).

Abbot menar att när professioner hävdar kontroll över olika arbetsuppgifter på en arbetsplats så rör diskussionen oftast inte själva arbetsuppgiften, utan vem som är lämpad att utföra uppgiften (Abbot 1988, s 64). Denna synpunkt stämmer överens med innehållet i intervjusamtalen, som visserligen styrts genom mina frågor. De intervjuade bibliotekarierna och lärarna var överens om att det var viktigt att eleverna tillägnade sig färdigheter i informationssökning och i urval och kritik av källor, men åsikterna om vem som skulle hjälpa eleverna skilde sig åt både inom och mellan yrkena.

Skolbibliotekariens verksamhetsområde behandlas i den litteratur som har använts i uppsatsen. I *Information power* formuleras fyra olika roller för skolbibliotekarien. Som lärare undervisar och handleder bibliotekarierna eleverna i deras inlärningsprocess. De erbjuder även lärare och övrig personal att utveckla sina kunskaper i informationssökning och informationsteknik. Som undervisningspartner utformar bibliotekarien tillsammans med övrig personal styrdokument och integrerar träning av informations- och kommunikationsfärdigheter i skolans undervisning. Skolbibliotekarien är också informationsspecialist, med expertkunskaper i att finna och utvärdera information, och administratör som leder skolbiblioteksverksamheten (*Information power* 1998, s 3ff). I *Skolbiblioteken i Sverige* står det även att läsförmedlande verksamhet är en del av skolbibliotekens pedagogiska roll (1999, s 7f).

Kuhlthau, Limberg och Loertscher m.fl. anser att biblioteksundervisningen måste vara integrerad i ämnesundervisningen (Kuhlthau 1994, s 146ff; Limberg 1993, s 10f; Loertscher 1988, s 9ff). I praktiken innebär det att skolbibliotekarien och läraren bör genomföra undervisningen tillsammans som jämbördiga parter. Bibliotekarien bör delta i hela arbetsprocessen, d.v.s. vid planering, genomförande, redovisning och utvärdering av elevernas arbete (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 32).

Den pedagogiska delen av skolbibliotekariens yrkesroll betonas av flera författare. Kuhlthau menar att bibliotekarier bör fungera som handledare eller rådgivare åt biblioteksbesökarna. Bibliotekarien ingriper i informationssökningsprocessen och hjälper bl.a. besökaren med att föreslå lämpliga metoder eller strategier för att söka information, att formulera problemområden och att tolka information (Kuhlthau 1994, s 137ff).

De intervjuade gymnasiebibliotekariernas jurisdiktion innehöll arbete med att köpa in material till mediebeståndet och att gallra det. De katalogiserade och skötte bibliotekets fjärrlån och arbetade med bibliotekets webbplats. Ingrid, som är chef, hade ansvar för bibliotekets budget och för dess personal. Hon ledde arbetet och hade ansvar för att utveckla biblioteksverksamheten. Hon deltog även i skolans ledningsgrupp. Den största delen av sin arbetstid ägnade bibliotekarierna åt att hjälpa eleverna att söka information, d.v.s. referensarbete. Ofta förklarade de för eleverna hur de själva kunde gå tillväga för att finna det material som de behövde. Arbete med biblioteksundervisning var också en stor del av verksamheten. De intervjuade bibliotekariernas pedagogiska arbete beskrivs utförligare tidigare i detta kapitel.

De intervjuade bibliotekarierna hade försökt göra anspråk på uppgiften att undervisa

lärare i informationssökning och i att använda de datorer som finns i biblioteket. Trots att de först mötte motstånd från lärarnas sida, verkar det som om lärarna hade börjat acceptera bibliotekarierna som sina lärare. Bibliotekarierna hade även försökt göra anspråk på att delta i elevernas hela inlärningsprocess och inte bara den del av arbetet som handlar om att söka information. De föreslog att biblioteksundervisningen vid något tillfälle skulle kunna integreras i ämnesundervisningen, men de hade inte fått något gen-svar och någon sådan undervisning hade inte genomförts. Situationen höll kanske på att ändras, eftersom det fanns planer på att inleda ett samarbete mellan lärare och biblio-tekarier under den termin som hade påbörjats när intervjuerna genomfördes. Det fanns även planer på att en av bibliotekarierna skulle börja med bokprat i klasserna.

### **5.7.3 Ett yrke i en förändringsprocess**

Abbot menar att förändringar i professionernas verksamhetsområden har sin början i olika faktorer som påverkar professionssystemet (1988, s 111). Efter att ha läst en del litteratur med anknytning till uppsatsens ämne, bestämde jag mig för att fråga de lärare och bibliotekarier jag skulle intervjuva om två förändringsfaktorer. Dels de möjligheter till datorbaserad informationssökning som fanns i skolan och dels ett eventuellt större inslag av undersökande, självständigt arbete i skolan. Jag trodde att det var faktorer som skulle kunna ha betydelse för lärarens och skolbibliotekariens yrkesroll.

Både lärarna och bibliotekarierna sade sig ha märkt att informationstekniken hade medfört olika förändringar för deras yrkesroll och arbete. Ingrid menade att informa-tionstekniken som används i biblioteken hade medfört en bättre kontakt med eleverna. Tidigare visade bibliotekarierna ofta med en gång hur eleverna kunde göra, eller tog fram material åt dem. Nu behövde eleverna oftast hjälp flera gånger under sökning inför en uppgift. Hon tyckte också att informationstekniken hade lett till ett bättre anseende bland kollegor, överordnade och allmänheten, något som hon även hade märkt privat. Bibliotekarierna bemöttes med mer respekt än tidigare, vilket märktes vid löneförhand-lingar.

Anna menade att informationstekniken hade gjort det lättare för bibliotekarierna att göra sig synliga. Det hade också blivit lättare att förmedla informationssökningsteknik nu, än tidigare när det bara fanns kommandobaserade sökspråk. Hon trodde att utvecklingen skulle kunna leda till en högre status för bibliotekarierna om de klarar av att följa med den nya tekniken, annars skulle det kunna bli en motsatt effekt. Maria tyckte att elever-na klarade sig mycket bättre på egen hand nu än tidigare.

Magnus menade att informationstekniken skapade möjligheter, men han tyckte inte att den utnyttjades så bra i skolan. Han sade att eleverna kunde tillbringa ganska mycket tid vid datorerna utan att egentligen få något gjort, och påpekade att det är viktigt att elever-na är aktiva, d.v.s. att de läser, skriver, pratar och redovisar. Anders menade att informa-tionstekniken hade fört med sig både positiva och negativa förändringar. Både Anders och Erik nämnde att det nu går att få tag på information som tidigare var mycket svår-tillgänglig, vilket innebar en större valmöjlighet för lärare och elever om vad de kan ta upp i undervisningen. Erik menade att den ökade tillgängligheten även berodde på poli-tiska förändringar, bl.a. i Östeuropa. Anders tyckte att det var svårt att hitta relevant in-formation. Han såg bibliotekspersonalen som huvudansvarig för datorisering på skolor-na.

Bibliotekarierna sade sig inte ha märkt att någon särskild förändring hade skett på grund av ett större inslag av självständigt, undersökande arbete i skolan. De två yngre bibliotekarierna hade förmodligen inte arbetat tillräckligt länge för att kunna märka någon sådan förändring och Ingrid arbetade tills för några år sedan på det bibliotek som används av de yrkesinriktade programmen. Där använde sig eleverna mest av läroböcker.

Lärarna ansåg mycket riktigt att undersökande arbetssätt inte är någon ny företeelse i skolan. Alla tre blandade traditionell, förmedlande undervisning med undersökande, självständigt arbete för eleverna. När Magnus började arbeta som lärare för trettio år sedan fanns det inslag av källkritik i historieämnet, men undervisningen var traditionell. Nu talade han med eleverna om bl.a. värderingar, erfarenheter, kunskaper och förklaringsmodeller. Han hade arbetat enligt metoden att formulera problem och försöka finna svar sedan sent 1970-tal, men han tyckte också att han hade behov att tala mycket själv i sin lärarroll och hålla i undervisningen på ett traditionellt sätt.

Anders menade, liksom Magnus, att undersökande arbetssätt inte var någon nyhet. Han sade att källkritik hade varit en del av historieämnet även tidigare, men menade att det hade blivit viktigare att uppmärksamma på grund av den ökade tillgången till information.

Abbot menar att jurisdiktioner även kan förändras på grund av att ett nytt verksamhetsområde uppstår eller att en yrkesgrupp försöker slå sig in i ett verksamhetsområde (ibid, s 91f). Det verkar som om gymnasiebibliotekariernas verksamhetsområde påverkas av en kombination av dessa två situationer. Verksamhetsområdet är inte helt nytt, men det har förändrats och utvidgats. I *Lpf 94* sägs det att det är viktigt att eleverna får utveckla sina färdigheter i hantering av information. Detta är inte någon ny arbetsuppgift för skolan, men dess betydelse framhävs mer än tidigare, så man skulle kunna säga att arbetsuppgiften har utvidgats. En del av denna uppgift är helt ny. Den består av arbete med att lära eleverna att söka information via datorer och tillkom under 1990-talet.

Enligt litteraturen som används i uppsatsen visar forskning och praktisk erfarenhet att undervisningen i informationsfärdigheter bör integreras i skolans ämnesundervisning. Bibliotekarien bör delta i hela inlärningsprocessen, från planering till utvärdering. Det innebär en utvidgning av skolbibliotekariens jurisdiktion. Initiativet till utvidgningen kommer från bibliotekarieprofessionen, eftersom det är forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap som har argumenterat för ovan nämnda utveckling.

Att planera, genomföra och utvärdera undervisning har självklart hört till lärarens jurisdiktion. Skolbibliotekarierna kan därför sägas försöka inkräkta på lärarens verksamhetsområde, vilket innebär en konflikt mellan de båda professionerna. Ett exempel på att det rör sig om en konkurrenssituation kan vara att två av de intervjuade bibliotekarierna skulle vilja att biblioteksundervisningen integrerades i ämnesundervisningen under en period, men lärarna motsatte sig det. Ett sådant samarbete skulle innebära att de skulle släppa in bibliotekarierna i sitt eget verksamhetsområde och de kan ha varit rädda för att förlora arbetsuppgifter till bibliotekarierna. Lärarnas motstånd till ett sådant samarbete kan alltså ha sin grund i att de försvarade sitt eget verksamhetsområde.

Abbot menar att en konflikt mellan yrkesgrupper leder till en av de olika uppgörelser om jurisdiktion som han beskriver. När det gäller det verksamhetsområde som består av

uppgiften att hjälpa eleverna att utveckla sina färdigheter i hantering av information kan förhållandet mellan lärar- och bibliotekarieyrket jämföras med den jurisdiktion som Abbot kallar arbetsdelning. Den innebär att ett verksamhetsområde delas upp mellan olika yrkesgrupper. Maktförhållandet mellan professionerna är jämlikt och de är funktionellt ömsesidigt beroende av varandra (ibid, s 73ff, 111). Varken lärar- eller bibliotekarieprofessionen är över- eller underordnad den andre. De har ungefär lika stor makt. För att eleverna ska få ett bra stöd i sin inlärningsprocess är det viktigt att de kan få hjälp både från lärare och bibliotekarier när de behöver det. Det behövs följaktligen både bibliotekarier och lärare för att arbetet inom verksamhetsområdet ska bli väl genomfört. De är alltså beroende av varandra.

Vid en integrerad biblioteksundervisning märks beroendeförhållandet särskilt tydligt. Loertscher betonar att lärare och bibliotekarier deltar på samma villkor i samarbetet och att ämnesundervisningen är beroende av biblioteksverksamheten. Den senare är på samma sätt beroende av ämnesundervisningen (Loertscher 1988, s 9ff).

Den arbetsdelning mellan lärare och skolbibliotekarier som föreslås i litteraturen som använts i uppsatsen skiljer sig från den som fanns på den undersökta skolan. Som redan nämnts bör bibliotekarien enligt litteraturen delta i elevernas hela inlärningsprocess och ha en tydlig pedagogisk roll som handledare för eleverna. Den arbetsdelning som fanns på den undersökta skolan beskrivs utförligt tidigare i kapitlet. Mycket kortfattat innebar den att det främst var bibliotekarierna som hjälpte eleverna med informationssökning, men även lärarna undervisade och handledde eleverna i informationssökning. Det var i stort sett bara lärarna som hjälpte eleverna med träning av övriga informationsfärdigheter. Bibliotekarierna deltog bara i de delar av elevernas arbetsprocess som gällde informationssökning.

### **Sammanfattning**

De intervjuade bibliotekariernas verksamhetsområde bestod till stor del av arbetet med referensarbete i biblioteket. De fungerade då ofta som handledare för eleverna. Biblioteksundervisning upptog också en stor del av deras arbetstid. Beroende på vilken tjänst de innehade arbetade de även med fjärrlån, bibliotekets webbplats, katalogisering och gallring av och inköp till mediabeståndet. Bibliotekschefen hade även ansvar för bibliotekets personal och budget och ledde verksamheten.

Det verksamhetsområde som beskrivs i litteraturen skiljer sig en del från de intervjuade bibliotekariernas. Enligt litteraturen är läsfrämjande verksamhet en del av biblioteksverksamhetens pedagogiska roll (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 7f). Det fanns planer på att en av de intervjuade bibliotekarierna skulle börja med bokprat i klasserna. En annan arbetsuppgift som togs upp var undervisning i informationssökning för lärare. På den undersökta skolan hade bibliotekarierna hållit kurser och man hade planer på att genomföra fler kurser. Uppgiften hade inte självklart ansetts tillhöra bibliotekarierna, men det verkade som om en förändring höll på att ske.

Flera författare menar att biblioteksundervisningen måste vara integrerad i ämnesundervisningen (jfr Kuhlthau 1994, s 146ff; Limberg 1993, s 10f; Loertscher 1988, s 9ff). Gymnasiebibliotekarien och läraren bör genomföra undervisningen tillsammans som jämbördiga parter. Bibliotekarien bör delta i hela arbetsprocessen, från planering till utvärdering (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 32). Det fanns förslag från biblio-

tekariernas sida att vid något tillfälle integrera biblioteksundervisningen i ämnesundervisningen, men något sådant försök hade inte genomförts ännu vid intervju-tillfället. Ett sådant arbetssätt hade inneburit att bibliotekarierna hade haft en större kontroll över vissa delar av sin yrkesutövning.

Lärare och gymnasiebibliotekarier delar ett verksamhetsområde mellan sig i vad Abbot kallar en arbetsdelningsjurisdiktion. Den innebär att de båda yrkesgrupperna har ett jämlikt maktförhållande och är ömsesidigt beroende av varandra. Verksamhetsområdet består av arbetet med att hjälpa eleverna att utveckla sina färdigheter i hantering av information. I litteraturen beskrivs en arbetsdelning där yrkesgrupperna arbetar parallellt under hela elevernas arbetsprocess. De intervjuade lärarna och bibliotekarierna hade delat upp uppgifterna mellan sig och det verkade finnas en konkurrenssituation mellan dem. Både lärarna och bibliotekarierna handledde och undervisade eleverna i informationssökning, men det var främst bibliotekariernas uppgift. Lärarna ansvarade för träning av övriga informationsfärdigheter.

## 6 Slutsatser och diskussion

### 6.1 Slutsatser

De intervjuade gymnasiebibliotekariernas verksamhetsområde bestod av arbete med att på olika sätt möjliggöra tillgång till information, både intellektuellt och fysiskt. De hanterade och organiserade information och dokument på uppdrag av den gymnasieskola de arbetade på. I sitt informationsförmedlande arbete hade bibliotekarierna en pedagogisk roll. De fungerade som handledare och lärare i informationssökning för eleverna.

De intervjuade samhällskunskapslärarna och gymnasiebibliotekarierna delade på det verksamhetsområde som innebär arbete med att hjälpa eleverna att utveckla sina färdigheter i hantering av information i inlärningssammanhang. De båda yrkesgrupperna hade ungefär lika stor makt och bådass medverkan var en förutsättning för att arbetet skulle genomföras väl. Lärarna och bibliotekarierna hade fördelat uppgifterna i verksamhetsområdet mellan sig och det fanns inget samarbete dem emellan. Bibliotekarierna hjälpte eleverna med informationssökning och lärarna hjälpte eleverna att träna övriga informationsfärdigheter, såsom urval och värdering av information.

De intervjuade bibliotekarierna ville att biblioteksundervisningen vid något tillfälle skulle integreras i ämnesundervisningen, men de hade inte mött något gensvar från lärarna. Vid en integrerad biblioteksundervisning skulle bibliotekarien delta i elevernas hela inlärningsprocess. För bibliotekarierna är detta en ny arbetsuppgift som traditionellt har tillhört lärarna. Lärarnas motstånd till en integrerad biblioteksundervisning beror förmodligen på att de vill försvara sitt eget verksamhetsområde mot intrång från bibliotekarieprofessionen.

Gymnasiebibliotekariens yrkesroll påverkas av faktorer inom skolans organisation såsom införandet av informationsteknik i skolbiblioteket som möjliggör datorbaserad informationssökning. De intervjuade bibliotekarierna menade att användandet av tekniken hade förändrat deras kontakter med eleverna och deras professionella status gentemot kollegor och allmänheten. Yrkesrollen påverkas förmodligen även av införandet av en läroplan som betonar vikten av att eleverna får träna sina färdigheter i hantering av information, men de intervjuade bibliotekarierna hade inte märkt något sådant samband. Detta skulle kunna förklaras av vissa omständigheter kring deras anställning. Två av bibliotekarierna hade inte så lång yrkeserfarenhet. Den tredje bibliotekarien hade arbetat med elever som gick på yrkesförberedande program, vars lärare mest använde sig av läromedel i undervisningen.

Även lärarnas och bibliotekariernas agerande inom skolans organisation påverkar deras yrkesroller. Yrkesgrupperna kan välja att lämna arbetsuppgifter eller att försöka knyta nya arbetsuppgifter till sig. Som exempel kan nämnas att de intervjuade lärarna till stor del hade lämnat arbete med att hjälpa eleverna söka information åt bibliotekarierna, trots att uppgiften hörde till deras formella ansvar. Bibliotekarierna hade föreslagit att biblioteksundervisningen skulle integreras i ämnesundervisningen, vilket skulle innebära att de deltog i för dem nya arbetsuppgifter.

Slutligen påverkar även forskare och författare yrkesrollen, genom att teoretiskt knyta nya arbetsuppgifter till gymnasiebibliotekariens verksamhetsområde. Flera forskare och författare som har sin utgångspunkt i ett biblioteks- och informationsvetenskapligt

perspektiv anser t.ex. att gymnasiebibliotekarien bör delta i elevernas hela arbetsprocess, från planering till utvärdering av deras arbete. Detta hade de intervjuade skolbibliotekarierna försökt att tillämpa praktiskt. I forskningen motiveras varför en arbetsuppgift bör tillhöra en viss profession.

## 6.2 Diskussion

Både litteraturen som används i uppsatsen och de intervjuade bibliotekarierna föreslår en möjlig utveckling för gymnasiebibliotekariens yrkesroll som innebär att biblioteksundervisningen genomförs integrerat i ämnesundervisningen. Bibliotekarien och läraren genomför då undervisningen gemensamt och har ett nära samarbete (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 32). Enligt Kuhlthau och Limberg har studier visat att det är av stor betydelse för en positiv utveckling av biblioteksverksamheten att det finns ett nära samarbete mellan bibliotekarier, lärare och skolläda (Kuhlthau 1993, s 16; Limberg 1996, s 24f). Deltagarna hade tydligt definierade roller i det samarbete som Kuhlthau beskriver (1993, s 16).

Resultat från uppsatsens intervjuundersökning bekräftar tidigare studier som har visat att bibliotekarier förhåller sig mer positiva till samarbete mellan lärare och bibliotekarier än vad lärare gör (Juhlin Svensson 1998, s 53f). Lärarnas tvekan inför ett samarbete beror förmodligen på att de uppfattar det som ett hot mot sitt professionella arbete. Litteraturen talar emellertid för att bibliotekarien och läraren bör behålla och fördjupa sin yrkeskompetens, vilket innebär att de har olika roller i elevernas inlärningsprocess, även om de båda deltar i den (Limberg 1996, s 24f; *Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s 86, 90f). Bibliotekarien försöker alltså inte ta över lärarens uppgifter, utan bidrar med ett eget perspektiv som tidigare saknats i undervisningen.

På ett sätt kan man alltså säga att läraryrket inte hotas av ett samarbete med bibliotekspersonalen kring träning av informationsfärdigheter, eftersom de är olika yrken med olika yrkeskunskap och olika arbetsuppgifter. Samtidigt innebär samarbetet kring undervisningen att läraren och bibliotekarien genomför vissa arbetsuppgifter gemensamt som läraren tidigare har varit ensam ansvarig för. Det senare kan innebära en konflikt eller konkurrenssituation mellan de båda professionerna som förhindrar samarbete dem emellan, eftersom läraren förmodligen försöker försvara sitt verksamhetsområde.

Jag anser att detta hinder för samarbete mellan lärare och bibliotekarier kanske skulle kunna undanröjas om de båda professionerna tydligt definierar sina roller, sitt ansvar och sina arbetsuppgifter inför ett samarbete och för en diskussion kring dessa frågor.

Om man ser på uppsatsens material ur ett genusperspektiv väcker det en del frågor. Hur påverkas gymnasiebibliotekarieryrkets status i samhället och i skolor av att det är ett kvinnodominerat yrke? Finns det något samband mellan denna status och relationen mellan lärare, bibliotekarier och skolläda? Hur ser detta samband i så fall ut? Exempelvis angående integrering av biblioteksundervisning i ämnesundervisningen eller bibliotekariers undervisning av lärare. Det verkar även vara intressant att ställa frågan huruvida viss yrkeskunskap kan sägas medföra högre status för en profession, eller enskilda professionella, eftersom den främst är kopplad till yrken där majoriteten av yrkesutövarna är män, eller för att det främst är män som har den aktuella kunskapen. Kunskaper i informationsteknologi skulle kunna vara ett sådant exempel. En av de

intervjuade bibliotekarierna hade märkt att kunskaper i informationsteknik hade medfört en högre status för henne, både i yrkeslivet och som privatperson.

En del av de resultat och slutsatser som redovisas i detta kapitel gäller förmodligen specifikt för uppsatsens undersökning. Detta gäller framförallt de slutsatser som behandlar de intervjuade bibliotekariernas och lärarnas arbetsätt och ansvarsområden. Andra resultat och slutsatser kan förmodligen sägas ha en större generell giltighet, även om detta inte kan sägas med säkerhet, utan är ett antagande. Detta gäller de faktorer som enligt undersökningen påverkade gymnasiebibliotekariens yrkesroll. Det gäller även slutsatsen att lärarnas motstånd till en integrerad biblioteksundervisning kan antas bero på att de försöker försvara sitt eget verksamhetsområde från bibliotekariernas intrång.

Det har visat sig vara intressant att studera gymnasiebibliotekariens yrkesroll ur ett professionsteoretiskt perspektiv. Abbots teori om professionernas arbete, samspel och yrkeskunskap var ett bra redskap i analysen av undersökningens resultat. Den bidrog till att ge en förståelse för de undersökta yrkesgruppernas agerande.

## 7 Sammanfattning

### Syfte och problemformuleringar

Syftet med den här uppsatsen har varit att undersöka gymnasiebibliotekariens yrkesroll, särskilt dess pedagogiska sida, och dess relation till lärarprofessionen. Jag har använt följande frågeställningar:

- Hur framstår bilden av gymnasiebibliotekariens yrkesroll i intervjuundersökningen och litteraturen i denna uppsats?
- Hur ser arbetsfördelningen ut mellan gymnasiebibliotekarien och samhällskunskapsläraren när det gäller att hjälpa eleverna att utveckla sina färdigheter i hantering av information i inlärningsområden och särskilt då sökning, värdering och urval av information?

### Metod

För att besvara uppsatsens frågeställningar har jag använt mig av litteraturstudier och kvalitativa intervjuer. Jag valde att använda en kvalitativ metod eftersom jag ville få en helhetsbild av problemet och en djupare förståelse för det. Jag intervjuade tre bibliotekarer och tre lärare i samhällskunskap som arbetar på samma gymnasieskola. För att få en mer samlad grupp av lärare valde jag att intervju lärare i ett ämne. Valet föll på samhällskunskapslärare eftersom jag hade uppfattningen att de använde sig förhållandevis mycket av biblioteket i sin undervisning. Intervjupersonerna valdes ut utan någon tidigare kännedom om deras åsikter eller arbetssätt. Resultatet från intervjuerna fick avgöra vilken omfattning undersökningen skulle få.

Vid intervjutillfällena utgick jag från intervjumallar som redovisas som bilaga i slutet av uppsatsen. Intervjufrågorna syftade till att ta reda på hur de intervjuade bibliotekariernas yrkesroll såg ut och till att undersöka hur de intervjuade lärarna och bibliotekarierna arbetade för att hjälpa eleverna att träna sina färdigheter i hantering av information. Vid redovisning och analys av undersökningsresultatet samlade jag materialet i temaområden som valdes utifrån litteraturen som använts i uppsatsen. I analysen använde jag särskilt Abbots teori om professionernas arbete, yrkeskunskap och samspel med varandra. Det visade sig vara intressant att använda ett professionsteoretiskt perspektiv.

### Litteraturstudien

Litteraturen som används i uppsatsen valdes med utgångspunkt i problemställningarna. Den behandlar gymnasiebibliotekariens yrkesroll och ämnen som på olika sätt har anknytning till den: undersökande arbetssätt i skolan, informationssökning, informationsfärdigheter, biblioteksundervisning, samarbete mellan bibliotekarer och lärare och frågan om de båda professionerna håller på att bli mer lika varandra eller inte.

Med tyngdpunkt på Abbots teori om professionernas system tar jag även upp teoretiska perspektiv på professioner. Inom professionsforskningen försöker man beskriva mönster i relationer mellan olika yrken och förändringsprocesser hos professioner. Man studerar även yrkesgruppers roll i samhället och försöker definiera vad som kännetecknar en profession. Abbot menar att professionerna utgör ett system som påverkas av olika faktorer. Systemet kan komma i obalans på grund av yrkesgruppernas eget agerande

eller förändringar hos deras arbetsuppgifter. De konkurrenssituationer som uppstår mellan professionerna löses genom olika överenskommelser om verksamhetsområden och systemet återfår en balans.

### **Intervjuundersökningens resultat**

De intervjuade bibliotekarierna och lärarna hade kontakter med varandra, men det fanns inget samarbete kring undervisning. Bibliotekarierna var positiva till ett utökat samarbete, men lärarna motsatte sig ett sådant samarbete. Lärarna hade det formella ansvaret för att eleverna fick träna sina färdigheter i hantering av information. I praktiken hade lärarna och bibliotekarierna delat uppgiften mellan sig. Både lärare och bibliotekarier hjälpte eleverna att söka information, med det var främst bibliotekariernas uppgift. Lärarna hjälpte eleverna att utveckla övriga informationsfärdigheter. När eleverna sökte information i biblioteket fungerade bibliotekarierna ofta som handledare för dem. Bibliotekarierna höll även i den schemalagda biblioteksundervisningen.

Bibliotekarierna ville undervisa lärare i informationssökning, men bibliotekarierna hade mött motstånd från lärarna. Det verkade emellertid som om det höll på att ske en förändring av lärarnas attityd. En av bibliotekarierna menade att det kunde vara bra att ha pedagogisk utbildning eftersom lärarna annars brukade hävda att det var deras område. En av bibliotekarierna hade längre yrkeserfarenhet och hon hade märkt att hon hade förändrat sin yrkesroll. Både hon själv och lärarna hade börjat fungera som handledare för eleverna i deras informationssökning på ett annat sätt än tidigare. Lärarna ansåg att det fanns stora likheter mellan yrkena, men de menade också att de kompletterade varandra. Bibliotekarierna ansåg att den informationsteknik som användes i skolbiblioteket hade medfört förändringar för deras yrkesstatus och deras förhållande till eleverna.

### **Slutsatser och implikationer**

De intervjuade gymnasiebibliotekarierna arbetade med att på olika sätt möjliggöra tillgång till information, både intellektuellt och fysiskt. De hade en pedagogisk roll och fungerade som handledare och lärare i informationssökning för eleverna. Uppgiften att hjälpa eleverna att utveckla sina informationsfärdigheter delades mellan de intervjuade lärarna och bibliotekarierna. Det fanns inget samarbete dem emellan, men bådadas medverkan var en förutsättning för att arbetet skulle genomföras väl. Bibliotekarierna hjälpte eleverna med informationssökning och lärarna hjälpte eleverna att träna övriga informationsfärdigheter.

De intervjuade bibliotekarierna ville att biblioteksundervisningen vid något tillfälle skulle integreras i ämnesundervisningen. Det skulle innebära att bibliotekarierna deltog i uppgifter som traditionellt har ansetts tillhöra läraryrket. Lärarna motsatte sig en integrerad biblioteksundervisning, vilket förmodligen har sin grund i att de vill försvara sina arbetsuppgifter mot intrång från bibliotekarieprofessionen. Jag anser att det därför är viktigt att lärare och bibliotekarier definierar sina roller tydligt inför ett samarbete och för en diskussion kring fördelning av ansvar och arbetsuppgifter.

Gymnasiebibliotekariens yrkesroll påverkas av flera faktorer. Lärarnas och bibliotekariernas eget agerande ifråga om att göra anspråk på olika arbetsuppgifter påverkar yrkesrollen, liksom forskare och författare som teoretiskt motiverar anspråk på olika uppgifter. De intervjuade bibliotekarierna menade att införandet av informationsteknik i skolbiblioteket hade förändrat deras yrkesroll, men de hade inte märkt att läroplanens

införande hade medfört någon förändring. Det senare skulle kunna förklaras av omständigheter kring deras anställning.

# Källförteckning

## Tryckta källor

Abbot, Andrew, (1988), *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labour*. - Chicago: The University of Chicago Press

Beckman, Svante, (1989), Professionerna och kampen om auktoritet // *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund*, Red. Staffan Selander. - Lund: Studentlitteratur. - s 57-88

Bibliotekslag, (1997). - Stockholm: Fritzes. - (*Svensk författningssamling* ; 1996:1596)

Brante, Thomas, (1992), Expert Society: The origins and Development of Professions in Sweden // *Studies of Higher Education and Research*. - s 1-29. - (Studies of higher education and research ; 1992:2)

Donham van Deusen, Jean, (1996), The School Library Media Specialist as a Member of the Teaching Team: "Insider" and "Outsider" // *Journal of Curriculum and Supervision*. - Spring, s 229-248

Egidius, Henry, (1995), *Termlexikon i psykologi, pedagogik och psykoterapi*. - 5. uppl. - Lund: Studentlitteratur

Egidius, Henry, (1999), *PBL och casemetodik: hur man gör och varför*. - Lund: Studentlitteratur

Gómez, Elsa & Swenne, Margareta, (1996), *Aktivt lärande med skolbibliotek: idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan*. - Lund: Bibliotekstjänst i samarbete med Skolverket

Gustafsson, Cajsa, & Hansen Jenny, (1999), *En gymnasiebibliotekaries möte med eleverna: en fallstudie*. - Borås: Högskolan. - (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan ; 1999: 22)

Gustafsson, Helen, (1999), *Informationsfärdigheter och dess främjande: studie på en gymnasieskola*. - Borås: Högskolan. - (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan ; 1999: 45)

*Gymnasieskolans bibliotek: uppgifter, organisation och resursbehov. Rapport och förslag från projektgruppen för gymnasieskolans bibliotek*, (1978). - Stockholm: Kommunförbundet

Hartman, Sven G., (1993), *Handledning: liten handbok för den som arbetar med projekt, specialarbeten eller rapporter*. - 2. rev. uppl. - Linköping: Lärarutbildningen, univ. - (Skapande vetade ; 17)

Hedenström, Solveig, [1997], *Exploderar gymnasiebiblioteken?: En rapport om gymnasiebibliotekens resurser, integration i undervisningen och förändringsbehov*. - Stockholm: SAB

- Hellberg, Inga, (1991), *Professionalisering och modernisering: En studie av norska akademiker i offentlig tjänst*. - Stockholm: Arbetslivscentrum
- Holme, Idar M. & Solvang, Bernt K., (1997), *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. - 2. rev. uppl. - Lund: Studentlitteratur
- Information Power: Guidelines for School Library Media Programs*, (1988) / prep. by American Association of School Librarians och Association for Educational Communications and Technology. - Chicago: American Library Association, Washington D.C.: Association for Education Communications and Technology
- Information Power: Building Partnerships for Learning*, (1998) / prep. by American Association of School Librarians och Association for Educational Communications and Technology. - Chicago: London: American Library Association
- Jonsby, Eva & Müller, Lena, (1996), Skolbibliotekariens nya roller // *DIK-forum*. - Nr. 3, s.14-15
- Juhlin Svensson, Ann-Christine, (1998), *Lärandets medel och miljö: en studie av informationsteknik och läromedel i gymnasieskolan*. - Stockholm: HLS förl. - (The Stockholm Library of Curriculum Studies; 3)
- Kuhlthau, Carol C., (1993), Implementing a Process Approach to Information Skills: A Study Identifying Indicators of Success in Library Media Programs // *School Library Media Quarterly*. - Fall, s 11-18
- Kuhlthau, Carol C., (1994), *Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services*. - Norwood, New Jersey: Ablex publishing corporation
- Kühne, Brigitte, (1993), *Biblioteket - skolans hjärna?: Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan*. - Stockholm: Almqvist & Wiksell International. - (Studia psychologica et paedagogica series altera ; 104). - (Diss. Lunds universitet)
- Lemark, Börje, (1990), *Problembaserad inläring - rot, grogrund, verklighet: Tankar efter ett års försök vid Vårdlärlinjen i Malmö*. - Malmö: Lärarhögsk. - (Pedagogisk-psykologiska problem ; 549)
- Limberg, Louise, (1987), På jakt efter den skolbiblioteksidé som flyr oss...: slutsatser efter studier i USA // *Biblioteksbladet*. - Nr. 5/6, s 144-147
- Limberg, Louise, (1993), Omprövning och utveckling i skolbibliotek // *Skolbibliotek i medvind: Idéer och modeller för framtiden: Artiklar ur Barn & Kultur 1991-1993*. - Lund: Bibliotekstjänst
- Limberg, Louise, (1996), *Skolbiblioteksmodeller: Utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län*. - Borås: Valfrid i samarbete med Örebro länsbibl. - (Skrifter från Valfrid ; 7)

Limberg, Louise, (1998), *Att söka information för att lära: en studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. - Borås: Valfrid (Skrifter från Valfrid ; 16). - (Diss. Göteborgs universitet)

Loertscher, David V., (1988), *Taxonomies of the School Library Media Program*. - Englewood, Colorado: Libraries Unlimited

Malmström, Inger & Stein, Hannah, (1989), *Fem perspektiv på gymnasiebibliotek tio år efter "Gula boken": resultat av en enkätundersökning i sex län*. - Stockholm: Skolöverstyrelsen. - (Rapporter - planering, uppföljning, utvärdering ; 89:14)

Olsson, Lena, (1989), *Från Weber till LIBRIS: Teknik och professionalisering: exemplet bibliotekarier*. - Linköping: Universitetet i Linköping

Olsson, Lena, (1992), Bibliotekarierykets framtida status: Ett teoretiskt perspektiv på yrkets förutsättningar i informationssamhället // *Biblioteken och framtiden: bok 2 Nordisk idédebatt konferens i Borås 11-13 november 1991, red. Lars Seldén*. - Göteborg: Centrum för biblioteksforskning, Univ. - (Skrifter från Föreningen bibliotekshögskolan och Centrum för biblioteksforskning publicerar ; 3)

*Skolbiblioteken i Sverige: Kartläggning, analys och probleminventering*, (1999). - Stockholm: Statens kulturråd. - (Rapport från Statens kulturråd ; 1999: 1)

Skolverket, (1994), *1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna: Lpf 94*. - Stockholm: Utbildningsdepartementet

Skolverket, (1994), *Kursplaner i kärnämnen för gymnasieskolan och den gymnasiala vuxenutbildningen*. - Stockholm: Utbildningsdepartementet

*Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier*, [1998]. - Nacka: BF/DIK-förbundet

### **Muntliga källor**

Intervju med gymnasiebibliotekarie 1999-08-12

Intervju med gymnasiebibliotekarie 1999-08-12

Intervju med gymnasiebibliotekarie 1999-08-17

Intervju med gymnasielärare i samhällskunskap 1999-08-12

Intervju med gymnasielärare i samhällskunskap 1999-08-17

Intervju med gymnasielärare i samhällskunskap 1999-09-24

Utskrifter av ljudupptagningar finns i författarens ägo.

# Intervjufrågor

# Bilaga 1

## Intervjufrågor till gymnasiebibliotekarier

1. Vilken tjänst har du?
  - arbetstidHur länge har du arbetat som bibliotekarie?  
Hur länge har du arbetat på det här biblioteket?  
Hur gammal är du?
2. Vilken utbildning har du?
3. Har du någon utbildning i pedagogik? Berätta om den i så fall. Behöver du mer? Om ingen utbildning, saknar du det?
4. Har du någon datorutbildning? Berätta om den. Tillräcklig? Om ingen utbildning, saknar du det?
5. Vilka kunskaper anser du att en skolbibliotekarie bör ha?
6. Kan du beskriva dina arbetsuppgifter?
7. Vem bestämmer skolbibliotekariens uppgifter? Finns de formulerade?
8. Vilka mål finns för skolbiblioteket? Är de formulerade?
9. Hur ser du på din arbetsuppgift i förhållande till de mål i läroplanen, *Lpf 94*, som handlar om informationssökning? (visa på stencil) Hur arbetar du för att nå dessa mål?
10. Finns det formulerat vem som har ansvaret för att eleverna når, eller strävar mot, de mål i *Lpf 94*, som gäller informationssökning?
11. Ungefär hur stor andel av din arbetstid tror du att du använder till pedagogiskt biblioteksarbete (planering, undervisning, uppföljning, kontaktarbete och liknande) och till administrativt biblioteksarbete (bokvård, utlån osv.)?
12. Har ni någon biblioteksundervisning på skolan? Undervisning i informationssökning? Berätta om den.
13. Har du märkt att ditt arbete har påverkats av det delvis förändrade arbetssättet i skolan, med undersökande arbete och t.ex.. PBL? Hur i så fall? Påverkat din yrkesroll?
14. Hur tycker du att ditt arbete har påverkats av de möjligheter till datorbaserad informationssökning som finns i biblioteket? Påverkat din yrkesroll?
15. Vad tror du att eleverna lär sig med hjälp av skolbibliotekarien?
16. Finns det något samarbete lärare och bibliotekspersonal emellan? I så fall, hur ser det ut? Hur ser samarbetet med samhällskunskapslärarna ut? Finns det skillnader beroende på vilket ämne läraren undervisar i?
17. Vad tror du att eleverna lär sig av läraren i informationssökningssammanhang? Samhällskunskapslärarna?

18. Vilka kunskaper anser du att lärare bör ha i informationssökning?
19. Kan bibliotekarien och läraren dra nytta av varandras kunskaper? Hur?
20. Tror du att det finns en viss gemensam grund för gymnasielärares och skolbibliotekariers yrken? Vilken i så fall?
21. Tycker du att de båda yrkena har förändrat sig i förhållande till varandra? Hur i så fall?

### **Intervjufrågor till gymnasielärare i samhällskunskap**

1. Vilka ämnen undervisar du i?  
Hur länge har du arbetat som lärare?  
Hur länge har du arbetat på denna skolan?  
Hur gammal är du?
2. Vilken utbildning har du?
3. Har du någon utbildning i biblioteks- och informationsrelaterade ämnen? Berätta. Tillräckligt? Om ingen utbildning, saknar du det?
4. Har du någon datorutbildning? Berätta. Tillräcklig? Saknar du något?
5. Vilka kunskaper anser du att lärare bör ha i informationssökning?
6. Hur ser du på din arbetsuppgift i förhållande till de mål i läroplanen, *Lpf 94*, som handlar om informationssökning? (Visa på stencil.) Hur arbetar du för att nå dessa mål?
7. Hur ser du på skolbibliotekariens uppgift i förhållande till de mål i läroplanen som handlar om informationssökning?
8. Finns det formulerat vem som har ansvaret för att eleverna når, eller strävar mot, de mål i läroplanen som gäller informationssökning?
9. Hur tycker du att ditt arbete har påverkats av de möjligheter till datorbaserad informationssökning som finns i biblioteket?
10. Har det delvis nya arbetssättet, undersökande arbete, liknande forskning, som läroplanen förordar påverkat hur du och dina elever använder biblioteket? Hur? Påverkat din yrkesroll?
11. Söker dina elever någon gång information i biblioteket inför uppgifter i samhällskunskap? Om ja, vem brukar hjälpa dem?
12. Om du hjälper dem, vad brukar du hjälpa dem med?
13. Vad tror du att eleverna lär sig av dig i informationssökningssammanhang?
14. Finns det något samarbete lärare och bibliotekspersonal emellan? Hur ser det ut? Om nej, varför inte?

15. Vad tror du att eleverna lär sig med hjälp av skolbibliotekarien?
16. Vilka kunskaper anser du att en skolbibliotekarie bör ha?
17. Kan läraren och bibliotekarien dra nytta av varandras kunskaper? Hur?
18. Tror du att det finns en viss gemensam grund för gymnasielärares och gymnasiebibliotekariens yrken? Vilken i så fall?
19. Har de båda yrkena förändrat sig i förhållande till varandra?  
Hur? Närmare sig varandra?

Vid fråga 9 respektive 6 visade jag följande citat från läroplanen:

Rektorn har bland annat ansvar för att:

arbetsmiljön i skolan utformas så att eleverna får tillgång till handledning och läromedel av god kvalitet samt andra hjälpmedel för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, bl.a. bibliotek, datorer och andra tekniska hjälpmedel (*Lpf 94* 1994, s 15).

Det står att läraren ska "se till att eleverna tillägnar sig bok- och bibliotekskunskap" (*Lpf 94* 1994, s 12).

Eleverna skall också kunna orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde och snabb förändringstakt. Deras förmåga att finna, tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktig. Eleverna skall träna sig att tänka kritiskt, att granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ. På så vis närmar sig eleverna ett alltmer vetenskapligt sätt att tänka och arbeta (*Lpf 94* 1994, s 8).

Efter gymnasieskolan ska eleverna kunna "söka sig till saklitteratur, skönlitteratur och övrigt kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje" (*Lpf 94* 1994, s 12).